

GÜLDESTE-İ RİYÂZ-I İRFÂN'DA VEFATLARA DÜŞÜLEN NOTLAR*

Mahmut KAPLAN**

ÖZET

Klasik edebiyatta arkasından bir iz, bir eser bırakarak ebediyete göçmüş kişilerin hayatlarını anlatan biyografik eserlerde, vefeyât-nâmelerde ölüme düşülen notlar, başlı başına zengin bir üslup göstergesi durumundadır. Tezkire, vefeyat ve diğer biyografik eser yazarları, hayatlarını anlattıkları şair, yazar, bilgin, müşikişinas ve velilerin vefatlarını kısaca “öldü”, “vefat etti” gibi basit bir biçimde anlatmak yerine süslü, şiirsel, muhayyel cümle ve ibarelerle anlatmayı tercih etmişlerdir. Bu ibarelerde insanımızın ölüme bakış açılarını tesbit etmek mümkün görünmektedir. Ölümü bir mekân değiştirme; ölümlü dünyadan ebedi âleme bir göç olarak gören müellif, aslında toplumsal vicdanın sesi olmuştur. Onun ifadelerinde vefatlar birer göç, cennet bahçelerine yolculuk, sonsuzluğa kanat çırpmaştır. Ölülerinizi hayırla anınız, prensibinden şaşmayan Belîğ, her öleni hayır ve güzel sözlerle anarak bilge bir tavır sergilemiştir. Bu bakımdan bu türdeki eserler kültür ve folklor tarihi açısından da önem arz etmektedir. Bu yazıda Bursalı İsmail Belîğ'in Bursada yaşayıp vefat edenleri anlattığı *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân* adlı eserinde vefatlara düşülen notlar tesbit edilip incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Vefeyât-nâme, İsmail Belîğ, Gül-deste, vefat.

NOTES ON DEATHS IN GÜLDESTE-İ RİYÂZ-I İRFÂN

ABSTRACT

The notes on death themselves are indicators of the richness of the literary styles in bibliographies which tell us about the people who leave indelible marks on classic literature and vefayat-nama. The authors of tezkires, vefayat-namas and other bibliographic books preferred to use an ornamented language rather than a simple one while they were expressing the death of poets, authors, musicians and velis. In this explanation, it is possible to define our people's point of view about death. The author regarded the death as a change of place, the migrate from this world to the other world and he became the sound of soul. In his explanation, the death is a migration and a journey to heaven. Therefore, these works have a significance in terms of cultural and folklore history. In this paper, the notes on death in Bursalı İsmail Belîğ's works named as *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân* are analysed.

Keywords: Vefeyat-nâme, İsmail Belîğ, Gül-deste, death.

* Bu yazı, 25-27 Kasım 2010'da Kayseri Erciyes Üniversitesi'nde düzenlenen VI. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof.Dr. Mine Mengi Adına)'na sunulan bildirinin genişletilmesinden meydana geldi.

** Prof. Dr., Fatih Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: mahmutkaplan53@gmail.com

Giriş

Ölüm, dünyaya gelen her insan için hayat kadar önem taşıyan bir gerçektir. İnsanın var oluşunun güzel ve etkili bir biçimde ifadesi olan sanat, özellikle de şiir, bu olguya bigâne kalmamıştır. Divanlarda, şiir kitaplarında ölüm teması oldukça önemli bir yer işgal etmiştir. Bu sebeple bütün dünya edebiyatlarında “ölüm” en vazgeçilmez tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Türklerin İslâm dinini kabul etmelerinden sonra ortaya koydukları ve 20. yüzyıla kadar klasik bir mahiyet kazanarak devam eden, eksik bir adlandırma ile “Divan edebiyatı” adı verilerek bir zamanlar gözden düşürülmeye çalışılan altı yüz yıllık edebiyatımızda ölüm konusu birçok şair tarafından işlenmiştir. Dünyaya ve hayata bakış, şairlerin ölüme dair düşüncelerini etkilemiştir. Divan şiirinde ölüm, muhasebe düşüncesiyle ele alınmış; şairler ölümü sorgulama gereği duymadan olduğu gibi, hayatın bir gerçeği olarak kabullenip boyun eğmişlerdir. Bunu, şairin hayat tarzına düzen veren ahiret inancının bir gereği olarak değerlendirmek mümkündür. Tezkireciler şairlerin hayatları hakkında kısaca bilgi verirlerken vefatlarına uygun cümle ve ifadelerle notlar düşerler. Basit, sıradan bir öldü, vefat etti ifadesi yerine, kişinin mesleği, sanatı, sınıfı, mahlası, lakabı, hobileri, mevkii ve diğer özellikleri ile ölüm sebebine göndermede bulunarak vefat acısını bu yolla hafifletmeye çalışmışlardır.

Tezkire ve benzeri türdeki biyografik eser müelliflerinin kalemlerinden ölüm haberleri şiirsel ifadelerle bürünür. Vefeyât-nâmeler de önemli biyografik eserlerden olup, özellikle yazıldıkları yer ve dönemle ilgili önemli bilgilere kaynaklık eder. Bursalı İsmail Belîğ’in 1721’de başlayıp 1722’de tamamladığı, siyaset, ilim, tasavvuf, edebiyat ve musiki ehli gibi Bursa’da yaşamış her kesimden insan hakkında geniş bilgiler verdiği *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*¹ adlı biyografik eserinde vefatlara düştüğü sanatkârâne notlar dikkat çekici olduğu kadar, Türk kültürü açısından önemli özelliktedir. Bu eser Damad İbrahim Paşa’ya 1728 yılında sunulmuştur. Bursa’nın kültür tarihi için oldukça önemli bir kaynaktır.² Bir Bursa vefeyât-nâmesi olan *Güldeste*’de Belîğ’in beş gülbün halinde, bir seçime tabi tutarak, padişahlardan başlamak üzere yazdığı; hayatları ve dolayısıyla vefatları hakkında bilgi verilen kişilerin vefatlarına düştüğü zengin ve anlam bakımından renkli notları sunalım:

I. Padişahlar:

Belîğ, hayatını anlattığı şu altı Osmanlı padişahının ölümlerini saygı ve sevgi dolu şiirsel cümlelerle ifade eder: **Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad.**

Müellif, her padişahın vefatı için farklı bir ifade kullanmıştır. Osman Gazi için, “*sahn-ı gülzâr-ı na’ime hırâm itmişlerdür.* (s. 16)”: Cennet bahçesine salınıp gitmişlerdir; Sultan Orhan için, “*rû-be-râh-ı dârü’l- adem olup...*(s. 18)”: Yokluk evinin yolunu tuttu, mealinde bir ifade kullanırken; I. Murad’ın ölümünü “*sâkî-i ecelden nûş idüp azm-i huld-i berîn itmişlerdür.* (s. 23)” diyerek cennete gittiğini söyler. Yıldırım Bayezid’in vefatı için, “*murg-ı rûh-ı şerîfleri kafes-i bedenden âşiyâne-i kudse pervâz eyledi.* (s. 29)”: Şerefli ruhunun kuşu beden kafesinden cennet yuvasına uçtu, ifadesini tercih etmiştir. Çelebi Mehmed’in vefatı hakkında ise şu şairâne ifade dikkat çeker: “*Gülistân-ı ’ömr-i ’azîzlerine bâd-ı hazân-ı fenâ vezân olup 824 cümâzi’l-ulâsınuñ evâ’ilinde gül-berg-i vücûd-ı latîfleri pejmürde-i serdî-i mevt oldukda...*(s. 32)”: Aziz ömürlerinin gül bahçesine yokluk sonbaharının rüzgârı esip gül yaprağı gibi narin vücutları ölüm soğuğu ile pejmürde oldu. II. Murad’ın vefatını, “*sadâ-yı salâ-yı (irci’i) gûş-güzârı olmagın ihrâm-bend-i*

¹ İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Ankara 1998.

² Ahmet Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s.535.

kefen da'vet-i Hakka lebbeyk-zen olup...(s. 35)”: Cuma günü kulağına “bana dönünüz”³ âyetinin sesi geldiğinde kefen ihramını bağlayarak Allah’ın davetine lebbeyk diyerek... gibi sözler ve tumturaklı bir eda ile padişahların durumlarına ve kişisel özelliklerine yaraşır cümlelerle vefatını kayıt altına almıştır.

Beliğ’in, Osmanlı hükümdarlarının vefatlarını son derece saygılı cümlelerle yazdığını belirtmek lazımdır. O, her padişah için şahsi durumuna, ferdi hususiyetlerine uygun ifadeler seçmekte özen göstermiştir. Yıldırım Bayezid’in ölümü için, ruhunun beden kafesinden uçtuğu ifadesi, muhtemelen padişahın esirken ölümüne telmih için tercih edilmiştir.

II. Şeh-zâdeler:

Osmanlı şeh-zâdelerinin iki türlü ölümü söz konusudur: Ecel ya da öldürülerek... Özellikle Fatih’ten sonra kanun gereği şeh-zâdelerin taht iddiasına kalkışmaları ihtimalinden dolayı öldürülmeleri yürek yakıcı bir gerçek olarak tarihe geçmiştir. Yazar, bu vefatları kayıt altına alırken suçlayıcı bir imada dahi bulunmaz, şeh-zâdelerin ölümlerinin trajik yönünü vurgularken bunların hayatına kast edenler hakkında herhangi bir sitem ifadesine yer vermez. Ancak satır aralarında bir kısmı daha çocuk olan bu hanedan üyelerinin öldürülmesinden duyduğu acıyı bir alev yakıcılığı içinde duyurmaktan kendini alamadığı sezilir.

II. a. Eceli ile Ölenler:

Sözü uzatmamak için şeh-zâdelerin adlarını vermeden kısaca vefatlarına düşülen notlar şöyledir: “*‘azm-i huld-ı berîn itmekle*”: kutsal Cennet’e gitmekle..., “*gelû-gîr-i dest-i ecel ol tıfl-ı nâz-perverdi gunûde-i gehvâre-i ‘adem itmişdür*”: Boğazı sıkı ecel eli o nazlı çocuğu yokluk beşiğinde ölüm uykusuna yatırmıştır; “*‘azm-i gül-zâr-ı bekâ eylediklerinde...*”: Cennet gül bahçelerine gittiklerinde; “*temâşâ-yı ârâyiş-i fenâ-pezîr-i cihândan göz yummuşlardır*”: Geçici dünya süslerini temaşadan göz yumup; “*girîbân-ı hayâtı pençe-i bî-emân-ı ecelden tahlis mümkün olmayup togru ‘azm-i râhat-âbâd-ı milk-i bekâ itmekle...*”: Hayatının yakası ölümün amansız pençesinden kurtarmak mümkün olmayıp doğruca sonsuzluk rahat ülkesinin yolunu tutmakla...; “*şifâhâne-i ukbâya intikâl itmişdür*”: Sonsuzluk hastanesine intikal etmiştir; “*nüzhet-âbâd-ı bekâya nakl-i raht-ı ikâmet idüp*”: Sonsuzluk gezinti yerine ikamet yerini değiştirip; “*peymâne-keş-i sahbâ-yı memât olmuşdur*”: Ölüm kadehinin içicisi olmuştur; “*sefer-i dârü’l-hulûd-ı ‘ukbâ idüp*”, “*879 senesinde Niğde kurbinde Bor pazarcığına gelüp istihmâm ve bîrûn-ı hammâma hırâm itdüğü hengâm esbâb-ı hayâtı câmekân-ı fenâda mesrûk-ı düzdân-ı ecel olup*”, “*dârü’l-ikâme-i bekâda ihrâz-ı makâm-ı Mahmûd idüp...*”: Sonsuzluk evine yolculuk yapıp 879 senesinde Niğde yakınlarında Bor pazarcığına gelip hamama girip yıkanarak hamamdan dışarı çıktığı esnada hayatının elbiseleri yokluk câmekânında ecel hırsızları tarafından çalınıp sonsuzluk yerleşim yerinde Makam-ı Mahmud’u elde edip; “*888 zi’l-ka’desi evâ’ilinde rû-be-râh-ı dârü’l-bekâ olup*”: 888 Zilka’desi başlarında sonsuzluk ülkesine yüz tutup; “*908 târihinde terk-i emâret-i dâr-ı fenâ idüp*”: 908 tarihinde yokluk evinin emirliğinden, yöneticiliğinden el yuyup... Beliğ, eceliyle vefat eden şeh-zâdelerin ölümlerini, “cennete gittiler, cennet bahçesine gittiklerinden fani dünyadan göz yumdular, hayat yakası ecel tarafından yırtıldı” türünden şiir yanı ağır basan saygılı ifadelerle dile getirmiştir.

II. b. Siyasî Mülahazalarla Öldürülenler:

Şeh-zâde Yakup Çelebi: “*791 târihinde (Yıldırım) Han, hâkister-i şu’le-i şemşîr-i merg idüp...*(s.40): 791 tarihinde Yıldırım Han, ölüm kılıcının alevinin toprağı edip...”, **Şeh-zâde Mir Süleymân:** “*henüz sinn-i şerîfleri resîde-i pâye-i selâsîn iken mest-i ser-endâz-ı câm-ı şehâdet*

³ 89 Fecr-28.ayet: *İrciî ilâ rabbiki râdiyyeten mardıyyeh(mardıyyeten)*. “Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!”

olup... (s. 42): Ömürler henüz otuz yaşına ermişken şehadet şarabının korkusuz sarhoşu olup..."; **Şeh-zâde Musa Çelebi**: "*kumrî-i rûhî kafes-i bedenden âşyâne-i kadîmine pervâz eyledi. (s.43)*": Ruhunun kumrusu beden kafesinden eski yuvasına uçtu; **Şeh-zâde İsa Çelebi**: "*Akabet Sultân (Mehemmed) Hânuñ bir câsûs ihtimâmıyla bir hamâmda ahz olunup hamâme-i rûh-ı İsa Çelebi âvâre-i lâne-i beden oldukda... (s. 44)*": Sonunda Sultan Mehmed'in bir casusu yardımıyla bir hammadan alınıp İsa Çelebi'nin ruhunun güvercini beden yuvasının avaresi olduğunda... ; **Şeh-zâde Mustafa Çelebi**: "*Şeh-zâdeyi dest ü pâ beste huzûr-ı Sultân Murâd'a getirüp itfâ-i nâ'ire-i ihtilâl için reh-güzer-i hâric-i İznik'de şecere-i tîn tahtında fişürde-i dest-i gelû-gîr-i şehâdet olmuştur. (s. 45)*": Şeh-zadeyi eli ayağı bağlı olarak Sultan Murat'ın huzuruna getirip ihtilal ateşini söndürmek için İznik dışında yol üzerinde bir incir ağacının altında şehitliğin boğazı sıkkan eli tarafından kanı akıtılmıştır; **Şeh-zâde Sultân Ahmed bin Sultân Mehmed**: "*...mülhak-ı zümre-i şühedâ olup... (s. 45)*": şehitler zümresine katılıp...; **Şeh-zâde Kûçek Ahmed** "*Birâderi Ebu'l-Feth Sultân Mehmed Han defter-i şühûddan rakam-ı vücûdın hakk idüp... (s. 47)*": Kardeşi Fatih Sultan Mehmed tarafından görünme defterinden varlığının rakamı kazınıp...; **Sultân Cem**: Bu talihsiz Osmanlı şeh-zâdesinin gurbette ölümüne şu kaydı düşmüştür: "*...şâhbâz-ı rûh-ı şerîfleri lâne-i illîyyîne pervâz eyledi. (s. 50)*": Şerefli ruhlarının doğanı yücelikler yuvasına (Cennet) kanat çırpıp; **Şeh-zâde Korkud**'un Yavuz Sultan Selim'in emriyle boğdurulması: "*...nûr-ı hayâtı kasaba-i hulkumundan mefkûd ve dâhil-i meclis-i zümre-i şühedâdan ma'dûd oldukda... (s. 55)*": Hayatının nuru boğazının kasabasından ayrılıp şehitler meclisi zümresinden sayıldığında, gibi yürek yakıcı bir ifade ile kayda girmiştir. **Şeh-zâde Sultân Ahmed bin Bayezid**: "*...nâmını sebt-i harîtatü'ş-şühedâ itmişdür (s. 57)*": İsmi şehitler haritasına yazmıştır; **Şeh-zâde Mehmed Han bin Bayezid**: Valilik yaptığı Kefe şehri ile ilgi kurularak, "*...vâlî-i vilâyet-i Kefe iken kefe-i iktidârından nukûd-ı kîse-i hayâtı itlâf olup beden-i nâzüki âğuşte-be-hâk-i helâk... (s.58)*: Kefe vilayeti valisi iken iktidarının kefesinden hayatının kesesinin nnakitleri telef edilip nazik bedeni ölüm toprağına bulanıp..." vefatı kayda geçirilmiştir. **Şeh-zâde Mehmed Han ibni Şehinşâh Karaman** Valisi iken Yavuz Sultan Selim tarafından, "*918 sâli hilâlinde mest-i ser-girânî-i sahbâyı şehâdet olup... (s. 59)*: 918 yılında şehitlik şarabının sarhoşu olup..." ifadesiyle, şehid edildiğini yazmıştır. Şeh-zâde Orhan, Mahmud ve Musa'nın öldürülmeleri şu iç yakıcı cümlelerle verilmiştir: "*Cülûs-ı Selîm Han'da rişte-i ömrleri mikrâs-ı merg ile bürîde ve sâtûr-ı cellâd-ı kazâ hûn-ı serlerin hâke çekîde idüp sevistân-ı bihişte fâhteâsâ âşiyân ve ravza-i cinânda her biri ittihâz-ı mekân itmişlerdür. (s.60)*: Selim Han'ın cülusunda ömür iplikleri ölüm makası ile kesilmiş ve kaza cellâdının satırı başlarının kanını toprağına akıtıp cennet serviliklerine üveyik gibi yuva (kurup) ve Cennet bahçelerinde her biri mekân tutmuşlardır."; **Şeh-zâde Sultân Mustafa bin Sultân Süleymân**'ın öldürülmesi: "*...güdâhte-i sebike-i vücûd-ı şeh-zâdeyi bir kalebe ifrâg itmişler idi. (s. 61)*: şehzadenin altın gibi eritilmiş vücudunubir kalıba dökmüşler idi. " cümlelerinde ifadesini bulmuştur.

III. Vezirler:

Güldeste'de Osmanlı vezirlerinin ecelleriyle ölmeleri, savaşta şehid olmaları ya da devlet tarafından idam edilmeleri zengin ve sanatlı cümlelerle kayda geçirilmiştir. Yazar her bir vefata, uygun cümle ve ibareler kullanarak ifade gücünü olanca mahareti ile sergilemiştir. Bu cümlelerde söz konusu kişinin nasıl öldüğü hakkında bilgi verilirken isim, unvan ve lakaplarıyla da ilişki kurulduğu görülür.

III. a. Eceli veya Herhangi bir Hastalık İle Ölenler:

Hayreddin Paşa-zâde Ali Paşa'nın ölümü: "*tabl-ı rahîl-i ecel ile sefer-i mesâfe-i şehristân-ı 'adem idüp... (s. 62)*: Ecel göç davulu ile yokluk şehrine yola çıkıp" cümlesi ile haber verilmiştir. Vebadan ölen **İbrahim Paşa** hakkında: "*... Bursa'da vâkı' olan vebâ-ı ekberde hâhende-i makâm-ı gül-zâr-ı cinân olup... (s. 64)*: Bursa'da meydana gelen büyük vebada cennet

Turkish Studies

bahçelerinin isteklisi olup ” ifadesini kullanılmıştır. **Timurtaş Paşa ibni Ali** hakkında: “...*cür'a-nûş-ı câm-ı mevt oldıkda...* (s. 63): Ölüm şarabının son yudumunu içtiğinde” ifadesi tercih edilmiştir. Muhtemelen bir göz hastalığından vefat eden **El-hâc İvaz Paşa için**, “... *cüyâ-yı kehhâl-i şifâ-hâne-i bekâ olup...* (s. 65): Sonsuzluk ülkesi hastanesinin göz hekiminin arayıcısı olup” ifadesi kullanılmıştır. **Cezerî Kâsım Paşa'nın** ölümü: “... *devlet-i Bâyezid Han'da 'azm-i riyâz-ı Rıdvân idüp...* (s. 66): Bayezid Han'ın hükümdarlığı sırasında cennet bahçelerine gidip” cümlesi ile duyurulmuştur. **Ahmed Paşa ibni Mevlânâ el-Fenârî'nin** vefatı, “... *'âkabet sefer-i râhat-âbâd-ı sahn-ı cinân idüp...* (s. 67): Sonunda cennet bahçelerinin tasasızlığına sefer edip” biçiminde dillendirilmiştir. **Koca Mustafa Paşa'nın** Bursa'da öldüğü, “...*Burûsa'da nûş-ı câm-ı sahbâ-yı memât idüp...*s. 68: Bursa'da ölüm şarabının kadehinden içip” mealindeki bu cümle ile kayıt altına alınmıştır. **Seyyid Cafer Paşa'nın** ölümü şu şiirsel ifade ile verilmiştir: “... *isabet-ı 'aynü'l-kemâl ile tabl-ı rahîle turra-zenân-ı eyâlet-i livâ-i 'adem-âbâda revân olup...* (s. 68): Göz değmesiyle ispatı ile göç davulunu çalıp yokluk ülkesi sancağına yolculuğa çıkıp”.

III. b. Öldürülenler:

Gâzi Timurtaş Paşa'nın hükümdar tarafından idam ettirilmesi: “*Sultân Mehmed Han tîg-i hûn-çegân ile eser-i vücudını dâ'ire-i şühûddan nâ-bûd itmişdür. 806 târihinde cür'a-nûş-ı câm-ı mevt oldıkda...*(s. 63): Sultan Mehmed Han kan damlayan kılıçla vücudunun izini görünme dairesinden yok etmiştir. 806 tarihinde ölüm şarabının cur'asını içtiğinde”; cümleleri ile verilir. **Kara Mustafa Paşa ibni Hamza Beg**: “888 târihinde *zuhûrât-ı kazâ-i nâ-gehânîden tîg-ı ser-tîz-i gazab-ı şehriyârîye dûş olup nûş-ı zehr-âb-ı şehâdet itdükde...* (s. 65): 888 tarihinde ansızın meydana gelen kazanın ortaya çıkışında hükümdarlığın öfke kılıcına uğrayıp şehitlik zehirli suyunu içtiğinde” cümlesi ile not edilmiştir..

IV. Veli ve Şeyhlerin Vefatları:

IV. a. Eceli ile Vefat Edenler:

Müellif, şeyh ve velilerin vefatlarını son derece saygılı bir dil ve meşreplerine uygun cümlelerle kayıt altına almıştır:

Emir Sultan: “*bisât-ı unsûriyyeyi tayyidüp...* (s. 79): Madde yaygısını geçip”, **Şeyh Hasan Hâce ibni Yûsuf**: “...*rûh-ı latîfleri 'âlem-i kudse isti'câl-i irtihâl idüp...* (s. 80): latif ruhları mukaddes âleme göçmeğe acele edip”; **Şeyh Lutfullah Efendi**: “...*rûh-ı şerîfleri necât-ı dârü'l-mihen-i sicn-i fenâ olup...* (s. 82): Şerefli ruhları yokluk zindanının sıkıntılar evinden kurtulup”; **Şeyh Davûd Efendi**: “...*dârü'l bekâya irtihâl idüp...* (s. 84): sonsuzluk evine göçüp”; **Şeyh Abdurrahmân Efendi**: “...*bu dâr-ı gurûrdan sarây-ı sürûra rihlet eyledi.* (s. 86): Bu gurur evinden sevinç sarayına göçtü.”; **Şeyh Ahmed Efendi**: “...*rûh-ı latîfleri 'âlem-i mülk-i şehâdetden kat'-ı 'alaka idüp 'urûc-ı makâmât-ı 'aliyye itmişdür.* (s. 87): Latif ruhları şehadet ülkesinin dünyasından ilişik kesip yüce makamlara uçmuşlardır”; **Şeyh Lutfullah-ı Sâni**: “...*dârü'l-huld-ı cinâna intikâl eyledükde..*(s.88): Huld cenneti evine intikal ettiği”; **Şeyh Mustafa Efendi**: “...*'azm-i Firdevs-i berîn eyledükde...* (s. 90): Yüce Firdevs cennetine gittiğinde”; **Şeyh Ali Efendi**: “...*dârü'l-bekâya rihlet idüp...* (s. 91): sonsuzluk evine göçüp”; **Şeyh Mehmed Efendi**: “...*bi-emri'llâhi'l-meliki'l-müte'âl râhat-kede-i bekâya intikâl itdükde...* (s. 92): yüce Allah'ın emriyle sonsuzluğun rahat evine göçtüğünde”; **Şeyh Mustafa Efendi**: “...*ka'de-i âhîre-i hayâtı tamâm ve 'azm-i dârü's-selâm eyledi.* (s. 93): Hayatının son kadesi (oturuş) tamam olup selamet yurduna gitti”; **Şeyh Abdüllatif Kudsî**: “856 *şehr-i rebî'ü'l-evvelinde rebî'-i hayâtı hazân-zede-i memât olup gül-zâr-ı cinâna intikâl ve rûh-ı latîfleri dârü'l-üns-i kudse irtihâl eyledi.* (s. 97): 856 Rebiülevvel ayında hayatının ilkbaharı ölüm sonbaharını görüp cennet bahçelerine göçüp latif ruhları mukaddes ünsiyet evine göçtü.”; **Şeyh Hacı Halife ibni Vefâ**: “*İhrâm-ı kefen ile lebbeyk-zen-i 'azm-ı dergâh-ı Hudâ-yı zül-minen olup...* (s. 100): Kefen ihramı ile lebbeyk diyerek yüce Allah'ın dergâhına yola çıkıp”; **Şeyh Muhammed Efendi Boluvî**: “...*mahmil-*

bend-i sefer-i dârü'l-bekâ olmagın... (s. 100)”; **Şeyh Safiyüddin Efendi**: “...*girîbân-ı hayâtı anda çâk çâk-i rehzen-i ecel olmuşdur.* (s. 101): Ecel yol kesicisi tarafından hayatının yakası paramparça olmuştur.”; **Şeyh Mustafa Efendi İbni Yûsuf**. “...*tfl-ı sebak-âmûz-ı rûh-ı pâki ‘âzim-i debistân-ı ‘irfân-ı ‘âlem-i ‘illiyîn olup...* (s. 102)”, **Şeyh Seyyid Ali Efendi ibni Seyyid Hüseyin Efendi**: “...*vücûdını dâ’ire-i şühûddan nâbûd itmekle...* (s. 103): Varlığını görünme dairesinden yok etmekle”; **Şeyh Mehmed Çelebi ibni Safiyüddin**: “...*ifnâ-yı vücûd ve ‘azm-i dârü'l-hulûd eyledi.*(s. 103): varlığını yok edip cennet evine gitti.” **Şeyh Abdülazîz Efendi ibni Şeyh Safiyüddin**: “...*rûh-ı ‘azîzleri harâbe-zâr-ı sıpenc-i fâniden rehâ bulup...* (s. 104): Aziz ruhları geçici dünya hanı harabesinden kurtulup ”; **Şeyh Ali Efendi** (ö. 1025): “...*mütevceh-i dârü'l-mülk-i ‘adem olup...* (s. 122): yokluk ülkesine yönelip”; **Şeyh Mustafa Efendi el-ma’rûf bi-Debbâg-zâde** (ö. 1085) : “...*terk-i âsâyiş-i tâb-hâne-i cihân idüp...* (s. 125): Dünya mutfağının huzurunu terk edip”; **Şeyh Ümmî Sinân** (ö. 1088): “...*‘azm-i tekyegâh-ı bekâ iden...* (s. 125): sonsuzluk tekkesine gidip”; **Şeyh Abdullâh Efendi ibni Şeyh Mehmed Efendi**: “...*bi-emri’llâhi’l-meliki’l-mennân ‘azm-i dârü’l-cinân idüp...* (s. 105): Çok ihsan edici Allah’ın emriyle cennet evine göçüp”; **Şeyh Mehmed Efendi ibni Abdullâh Efendi**: “...*takdir-i Meliki’l-‘allâm ile nakl-i tekyegâh-ı dârü’s-selâm iderek...* (s. 106): Her şeyi bilen Allah’ın takdiriyle selamet tekkesine (cennet) nakledip”; **Şeyh Mehmed Efendi**: “...*dârü’l-karâr-ı ‘ukbâya intikâl idüp...* (s. 106): sonsuzluk evi olan ahirete göçüp”; **Şeyh Mehmed ibn Üftâde**: “...*‘andelib-i nağme-serâ-yı rûh-ı revânı kafes-i tenden pervâz iderek hadîka-i enika-i cinânda âşiyân-sâz oldıkda...* (s. 111): Ruhunun nağmeler şakıyan bülbülü ten kafesinden kanat çırparak cennet bahçelerinde yuva kurduğunda ”; **Şeyh Mustafa Efendi ibni Üftâde Efendi**: “...*‘âzim-i râhat-âbâd-ı cinân olup...* (s.112): Huzur ve sükûn diyarı Cennet’e gidip”; **Şeyh Mehmed Efendi ibni İbrahîm Efendi** (ö. 1109): “...*sefer-i dârü’l- mülk-i bekâ idüp...* (s. 119): Sonsuzluk ülkesine sefer edip”; **Şeyh Hayreddin Efendi el-Halvetî** (mahlası Şeyhî): “...*civâr-ı rahmete intikâl eyledi.* (s. 120): Rahmet civarına gitti.”; **Şeyh Seyyid Mehmed Efendi** (ö.1118): “...*dârü’l-bekâya intikâl eyledikde...* (s. 128): Sonsuzluk evine göçtükte”; **Şeyh Seyyid Mehmed Efendi** (ö. 1118): “...*dârü’l-bekâya intikâl eyledikde...* (s. 128): Sonsuzluk evine göçtükte”; **Şeyh Mehmed Efendi** (ö. 1114): “...*sadâ-yı irci’î âmed-be-gûşeş vefkince ‘âzim-i cilvegâh-ı cinân olup...* (s. 133): Cennet tecellilerinin diyarına göçüp”; **Şeyh Eyyûb Efendi** (ö. 1030) “...*Rabbî innî meseniyeddüri ve ente erhamürrahimîn*”⁴ diyerek ‘âzim-i Firdevs-i berîn oldı. (s. 134): Eyyûb’u da hatırla. Hani o Rabbine, ‘Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin’ diye niyaz etmişti’, diyerek yüce Firdevs cennetine gitti.⁵”; **Abdürrahîm Efendi** (ö. 1054): “...*müddet-i hayâtı encâm ve tumâr-ı ‘ömri fezleke-i hitâm bulup...* (s.135): Hayatının süresi bitip ömrü sona ererek”; **Kemal Efendi** (ö. 1067): “...*hevdec-süvâr-ı kâfile-i râh-ı bekâ olup...* (s. 137): ölümsüzlük yolu kafilesinin mahfe⁶ binicisi olup; **Şeyh Yahya Efendi** (ö. 1077): “...*rû-be-râh-ı ‘adem-âbâd olup...* (s. 137): ölüm yoluna yüzünü tutup”; **Şeyh Mehmed Efendi ibni Şeyh Ya’kûb Efendi** (ö. 1077): “...*rûh-ı latîfleri mukîm-i huld-ı berîn olup...* (s. 138): latif ruhları yüce cennete yerleşip”; **Şeyh Alaeddin Efendi**: “...*rûh-ı latîfleri cânib-i ‘ukbâya mün’atîf olup...* (s. 140): latif ruhları sonsuzluk diyarına yüz tutup”; **Şeyh İshak Efendi** (ö. 999) “...*civâr-ı magfîret-medâr-ı mülk-i müte’âle intikâl idüp...* (s. 141): Bağışlanma yeri olan yüce memlekete göçüp”; **Şeyh Muhyiddin Efendi** (ö. 1084): “...*mahfûz-ı sandûka-i beden olan rûh-ı latîflerin teslîm-i yed-i âhizü’l-ervâh idüp...* (s. 143)”; **Şeyh İlâhî-i Nakşbendî** : “...*dârü’l-bekâya rû-be-râh olup...* (s.144): sonsuzluk evine yüz tutup”; **Şeyh Ya’kûb Efendi İlâhî-zâde** (ö. 999): “...*terk-i tekyegâh-ı fânî idüp...* (s. 145): Fani tekyegahı terk edip...”; **Seyyid Şeyh Ca’fer Efendi**: “...*rûh-ı latîfi sefer-i dârü’l-cinân idüp...* (s. 148): Latif ruhu cennet evine yolculuğa çıkıp”; **Şeyh Ahmed Gîsûdâr** (ö. 1086): “...*sâtûr-ı ecel gûsfend-i hayâtını çâk itmekle...*

⁴ 21 Enbiya-83.ayet: “Eyyûb’u da hatırla. Hani o Rabbine, ‘Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin’ diye niyaz etmişti.”

⁵ 21 Enbiya-83.ayet.

⁶ Hevdec: kadınlar için deve üzerinde yapılan mahfe. (Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2010, s.413.)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

(s. 151): Ecel satırı hayatının koyununu kesmekle...”; **Müşemmil-zâde Şeyh Mehmed Efendi** (ö. 931): “...’azm-i Firdevs-i berîn idüp... (s. 152)”; **Şemleli-zâde Şeyh Ahmedî'l-Kâşânî** (ö. 1089): “...’andelib-i nağme-perdâz-ı rûh-ı latîfleri gülşen-i cinânda âşiyân idüp... (s. 153): latif ruhlarının nağme parlatan bülbülü cennet gül bahçelerinde yuva yapıp”; **Şeyh Pîr Mehmed el-Ma’rûf bi-Özbek** (ö. 1077): “tâb-hâne-i harâbe-i cihândan âheng-i temâşâ-yı kusûr-ı bî-kusûr-ı cinân idüp... (s. 160): yıkık dünya şifahanesinden kusursuz cennet bahçelerini seyretmeye gidip...”; **Şeyh Ebubekir Efendi Zâkir** (ö. 1077): “...ârzûmend-i rü’yet-i gülzâr-ı cinân olup... (s. 164): Cennet gül bahçelerini görmeyi arzu edip...”; **Şeyh Seyyid Abdülatîf** (ö. 1118): “...vedâ’-ı ‘âlem-i fânî idüp...”: Fânî dünyaya veda edip...; **Şeyh Seyyid Abdülkerîm Efendi** (ö. 1100): “dârü’l-karâr-ı bekâya rihlet idüp... (s. 166): Asıl yerleşme yeri olan sonsuzluk ülkesine göçüp...”; **Şeyh Mehmed el-Halebî Nakşendî** (ö. 1010): “...seferber-i âhiret ve vâsıl-ı rütbe-i rahmet olup... (s. 168): Âhiret yolculuğuna ve rahmet rütbesine ulaşıp...”; **Şeyh İbrahîm Efendi** (ö. 1060): “...nükûş-ı bedâyi’ü’l-âsâr-ı köhne-esâs-ı cihândan i’râz idüp... (s. 170): Eski (viran) temelli dünyanın güzel eserlerinin nakışlarından (resimlerinden) yüz çevirip...”; **Şeyh Abdülğani Efendi** (ö. 940): “ârzû-yı temâşâ-yı şükûfe-zâr-ı behişt-i berîn idüp... (s. 172): Yüce cennet bahçelerini seyretme arzusu duyup...”; **Şeyh Alî Efendi** (ö. 1027): “...’âzim-i dâr-ı bekâ olup... (s. 174): sonsuzluk evinin yolunu tutup...”; **Şeyh Nasûh Efendi** (ö. 1098): “...hâhede-i temâşâ-yı cinân olup... (s.175): Cennet bahçelerini seyretme arzusu duyup...”; **Şeyh Sun’u’llâh Efendi el-Halevetî** (ö. 1095): “...bu dâr-ı gurûrdan sarâ-yı sürûra irtihâl idüp... (s. 176): Bu gurur evinden sevinç sarayına (cennet) göçüp...”; **Şeyh Abdürrahîm Efendi** (ö. 1125): “...kâbizü’l-ervâha teslîm-i vedî’a-i cân itmişdür. (s. 176): Ruhları alana (Azrail) emanet olan canı teslim edip... (Eceliyle ölmüş.)”; **Şeyh Mahmud bin Osman bin Ali e’n-Nakkâş el Müstehir bi-Lâmi’î** (ö. 938): “... rû-gerdân-ı ikbâl-i nükûş-ı fânî ve dil-dâde-i temâşâ-yı bihişt-i câvidânî olup... (s. 178): Geçici dünyanın nakışlarından (resim) yüz çevirip ebedi cenneti seyretmeye gönül vererek ”; **Şeyh Muslihiddîn-i Tavîl**: “...itmâm-ı eyyâm-ı erba’inde bestedem-i nefes sefer-i dârü’l-’ademe heves idüp... (s. 180): Erbaîn günlerinin bitiminde nefesi tutulup yokluk evine yolculuğa heves edip...”; **Müezzîn-zâde Şeyh Mehmed Efendi Eşrefî** (ö. 1025): “...hazretü’l-kudse intikâl idüp... (s. 182)”; **Şeyh, Mehmed Efendi** (ö. 1060): “...’âzim-i cilvegâh-ı cinân olup... (s. 183): Cennet tecellilerini (görme) yolculuğuna çıkıp...”; **Şeyh Abdülğani Efendi**: “...dârü’l-ikâmet-i cinâna intikâl idüp... (s. 183): Cennet evine yerleşmeye nakl edip...”; **Şeyh Hasan Efendi**: “...güm-geşte-tâb-ı gâz-dest-i ‘Azra’îl olup... (s. 184): Azrail elinin makasının yitiği olup”; *dem-beste olup tayy-ı nat’-ı hayât ve kûşe-gîr-i dârü’s-samt-ı memât oldi.* (s. 184-185): nefesi kesilip hayat yaygısını geçerek sessizlik evinin köşesini tuttu.”; **Şeyh Osman Efendi** (ö. 1133): “...terk-i tâc u kabâ-yı hayât idip... (s. 186): hayat taç ve elbisesinin terk edip...”; **Niyâzi-i Mısırî** (ö. 1025): “...hamâme-i rûh-ı şerîfleri kafes-i bedenden âşiyâne-i kadîme tahrîk-ı bâl idüp... (s. 190): şerefli ruhlarının güvercini beden kafesinden ebedi yuvasına kanat çırpıp...”; **Şeyh Molla Arabî’l-Vâ’ız** (ö. 938): “...’azm-i dârü’s-selâm eyledikde... (s. 195): Cennete gittiklerinde”; **Şeyh Ahmed Efendi el-vâ’ız** (ö. 1007): “...hümâ-yı rebî’dan bedeni harâb-kerde-i dest-i memât olup... (s. 196): ilkbahar hümması⁷ ile bedeni ölüm elinden harap olup ”; **Şeyh Veli**: “...dârü’l-cinâna intikâl idüp... (s. 197): Cennet yurduna göçüp...”; **Şeyh Bâlî Efendi** (ö. 980): “...rihlet-i iklim-i ‘adem idüp... (s. 197)”; **Şeyh Mukahhal Mehmed Efendi ibni Ahmet** (ö.?) “...dûçâr-ı sad pençe-i bî-emân-ı şîr-i ecel olup... (s. 198): Ecel aslanının amansız yüz pençesine uğrayıp”; **Şeyh ‘Ömer Efendi**: “...takkîr-i Rabbânî ile vedâ’-ı ‘âlem-i fânî idüp... (s. 200): İlahî takdirle geçici dünyaya veda edip”; **Şeyh Abdülkadir Efendi** (ö. 1035): “...terk-i ‘âlem-i fânî ve ‘azm-i bihişt-i câvidânî idüp... (s. 200): geçici dünyayı terk, ve ebedi Cennete yolculuğuna çıkıp”; **Şeyh Muhtâr Efendi** (ö. 1034): “...terk-i kasvet-kede-i fenâ idüp rûh-ı latîfî kürsî-nişîn-i a’lâ-yı ‘illiyîn... (s. 201): yokluk sıkıntı yerini terk edip latif ruhları yüceler yücesi (Cennet) kürsülerinde oturup...”; **Şeyh Ahmed Efendi el-meşhûr bi-Mü’ezzîn-zâde** (ö. 1054): “...ihram-ı kefen be-miyân ‘âzim-i ka’be-i bihişt-i câvidân oldıkda... (s.

⁷ Hummâ: Ateşli hastalık, 2. nöbet, 3. Sıtma. (Devellioğlu, a.g.e., s.437.)

Turkish Studies

203): belinde ihram kefeni bağlı ebedi cennet Kabesi yolculuğunua çıktığında...”; **Şeyh Abdülmü’min Efendi**: “...sefer-i dârü’l-emân-ı bekâ idüp...vücûd-ı mezbûr rihle olup fevt olmuşdur. (s. 206): güven ve huzur evi olan sonsuzluk diyarına yola çıkıp... adı geçenin vücudu dökülüp ölmüştür. ”, **Şeyh Mu’id Efendi** (ö. 1066): “...’âzım-ı dârü’l-bekâ olup.. (s. 207)”; **Şeyh Abdullah Efendi ibni Ali Efendi el-Vâ’ız** (ö. 1095): sonsuzluk evi yoluna düşüp “...cilvegâh-ı bihişt-i berîne intikâl idüp... (s. 208): Yüce cennet tecelli yerine gidip...”; **Şeyh Mehmed Efendi el-Vânî** (ö. 1096): “...hutâm-ı dünyâdan ‘udül itmegîn mukîm-i misâfir-hâne-i ‘adem oldı. (s. 211): dünya çöplüğünden vazgeçip yokluk misafirhanesine yerleşti.”; **Şeyh İsmail Efendi el-Vâ’ız** (ö. 1122): “...dârü’l-bekâya intikâl idüp... (s. 211): sonsuzluk yurduna göçüp”.

Beliğ’in, şeyh ve veli ölümlerini anlatırken tasavvufî terimlerle süslü, onların meşrep ve mesleklerini hatırlatan cümlelerle çok saygılı bir dil kullandığı dikkatten kaçmamaktadır.

IV. b. Şehit Edilen veya Öldürülenler:

Şeyh Mahmud Efendi Nakşbendî: “...tîg-ı bî-dirîg ile şühedâ zümresine dâhîl ve makâm-ı ‘aliyye-i ebrâra vâsil itmişler idi. (4.Murad’ın şeyhi) ... (s. 169): Acımasız kılıçla şehitler topluluğuna katılıp hayrılıların yüce makamına ulaştırmışlardı.”; **Şeyh Hasan Efendi** (ö. 1016): “...mühre-i tüfeng ile hamâme-i rûhî bürc-i bedenden pervâz ve rütbe-i vâlâ-yı şehâdet ihrâz idüp... (s. 187): tüfek güllesi ile ruhunun güvercini beden burcundan kanatlanıp yüce şehitlik rütbesini kazanıp”⁸; **Şeyh İbrahîm Efendi** (Yahnî Kapan İbrahîm) (ö. 1042): “...lahm-i cesed-i pâkin kasâb-ı ecel sâtûr-ı merg ile laht laht itmegîn... (s. 202)”⁹

IV. c. İsim, Lakab ve Mensubiyetleri ile Vefatları Arasında İlişki Kurulanlar:

Şeyh Bedreddin Efendi, ismi dinin dolunayı manasına geldiğinden: “...mâh-ı bedr-i vücûdları mestûr-ı sehâb-ı memât olmuşdur. (s. 80): vücutlarının dolunayı ölüm bulutunun altında gizlenip” cümlesi ile ölümü ifade edilmiştir. **Şeyh İbrahîm Efendi**: “...dâr-ı fenâdan hırâmân-ı güzâr-ı bekâ oldı. (s. 88)”; **Şeyh Taceddin İbrahîm Karamaânî** (ö. 872): Geçici dünyadan sonsuzluk gül bahçelerine salınarak (gitti): “...bî-tâc ü kabâ ‘azm-i sefer-i milket-i bekâ idüp... (s. 98)” cümlesi ile taçsız ve elbisesiz olarak sonsuzluk âlemine göçtüğü anlatılmıştır. **Şeyh Seyyid Süleymân Efendi** (ö. 1064): “...fâriğ-i erike-i hayât olup... (s. 123): hayat tahtında vazgeçip...”; **Şeyh Süleymân**: “...nigîn-i hayâtı düzdide ifrît-i tîz-dest-i ecel itdikde... (s. 124): hayatının yüzüğüünü ecelin tez eli ifritine kaptırdığında” cümleleri ile ifade edilirken **Şeyh Ahmed Efendi el-ma’rûf be-Kâlebî**’nin (ö. 1077): “...vücûd-ı sîm-i nâb-ı sencide-’ayârını pûte-i kâleb-i kabre rihle idüp... (s. 124): vücudunun tartılmış saf ayarlı gümüşünü kabrin pota kalıbına koyup” mahlası ile ilişki kurularak vefatı ifade edilmiştir. **Şeyh İsmail Mukahhal** (ö. 1113) Kurban Bayramında vefat ettiği için “...rızâ-yı kebş-i rûhın kurbân idüp... (s. 127): ruhunun koçunu nkurban olmasına razı olup...” ifadesi ile vefatı yazılmıştır. **Şeyh Üftâde**’nin ölümü, ismi üzerine kurulu bir cümle ile; vücudunun ağaçtan kopan bir meyve gibi toprağa düştüğü ifade edilerek vefatı haber verilmiştir: “...resîde mîve gibi vücûd-ı bihbûdları üftâde-i hâk-i pâk-i Firdevs-i berîn olup.... (s. 109)”. **Şeyh Mustafa Efendi**, (ö. 1089) ramazan ayında vefat ettiği: “...bu gûşvâr-ı nâsûtдан ‘âlem-i lâhûta... güzâr ve ziyâfet-hâne-i Rabb-i Kerîm-i erhamü’r-râhiminde iftâr itmişlerdür. (s. 115): ...bu insanlık küpesinden lâhût(uluhiyyet) âlemine... geçerek merhametlilerin en merhametlisi olan Rabbinin ziyefethanesinde iftar etmişlerdir.” cümlesi ile dile getirilmiştir. **Şeyh Ahmed el-Cünûnî el-Mevlevî** (ö. 1030)’nin ölümü onun tarikati ile ilişkilendirilip şöyle anlatılmıştır: “...harîf-i nâ-sâz-ı ecel mezbûra neyzen bakışın bakup külâh-ı hayâtı serinden cüüdâ ve ney gibi cism-i nizârın şerha-dâr-ı vedâ’-nümâ itmegîn hamâme-i rûhî kafes-i bdenden perrân

⁸ Bu zat, Celaliler tarafından tüfekte öldürüldüğünden, şehadeti bir av sahnesi tasviri içinde verilmiştir.

⁹ Lakabı olan “Yahni-kapan” ile vefatı arasında irtibat kurulup muhtemelen parçalanarak öldürüldüğünden bu ifade kullanılmıştır.

ve döne döne hadîka-i enîka-i bihişte revân oldı.. (s. 131): uygunsuz arkadaş olan ecel, adı anılana yan bakıp hayat külâhını başından ayırarak ney gibi zayıf cismini aylıktan yarı yarıya etmekle ruhunun güvercini beden kafesinden uçup döne döne güzel cennetin bahçelerine gitti. ”. **Salih Dede** (ö. 1073)’nin de mevleviliği hatırlatılarak vefatına not düşülmüştür: “*Semâ-hâne-i bihiştede karâr eyledikde ...*(s. 132): Cennet semahanesinde yerleştiğinde...”. **Şeyh Ya’kûb Efendi** (ö. 1052)’nin ölümü, Hz.Yakup ve Yusuf kıssasına telmih yapılarak ifade edilmiştir: “...*Yûsuf-ı hayâtın gürg-i hun-hâr-ı ecel çâk ve âğuşte-i hâk-i helâk itdikde...* (s. 138): Hayatının Yusuf’unu ecelin kan içici kurdu parçalayıp ölüm toprağına bulduğunda...”. **Şeyh Hüsâmüddin Efendi** (ö. 1042)’nin vefatı isminin manası ile ilgi kurularak verilmiştir: “...*hüsâm-ı vücûdî ‘arıza-i maraz-ı hâ’il ile jeng-beste ve kabza-i hayâtı pençe-i kâbîzu’l-ervâh ile şikeste olup...* (s. 142): varlığının kılıcı korkunç hastalık arızasıyla pas bağlayıp hayatının kabzası ruhları alan (Azrail) pençesi ile kırılıp... ”. **Şeyh Mehmed Efendi el-ma’rûf be-İlâhî-zâde** (ö. 900)’nin ölümü ismi ile irtibatlandırılarak kaydedilmiştir: “*‘âzim-i dergâh-ı ilâh olup...* (s.144): Allah’ın huzuruna gidip...”. İsmi ile vefatı verilen bir diğer zat **Şeyh Mehmed Açıkbâş-ı Nakşbendî** (ö. 1077)’dir: “...*temâşâ-yı nukûş-ı hâtır-firib-i gül-zâr-ı bekânûñ baş açık dîvânesi olmagın ‘azm-i dârü’l-mülk-i melekût itmîşlerdür.* (s.156): sonsuzluk gülbahçesinin alımlı nakışlarını seyretmenin baş açık delisi olarak melekût ülkesine gitmişlerdir.”. **Şeyh Halîl Efendi Nakşbendî Çulcu Halîl** (ö. 1020)’in lakabı ya da mesleği olan çulculukla ilgili şu cümle ile dikkatlere sunulmuştur: “...*ıstabl-ı harâbe-i fenâda cüll-i hayâtını dūş-ı tevsen-i ‘ömürden tîmârger-i ecele ahz idürmegin...* (s.167-168): Ecel tımarcısı, yokluk harabesinin ahırında hayatının çulunu ömür atının sırtından almakla...”. **Şeyh Mehmed Miskâlî Nakşibendî**, Musikar çaldığından ölümüne buna uygun ifade kullanılmıştır: “...*râh-ı nefesi beste ve mûsikâr-ı hayâtı dest-i ecelde şikeste olup...* (s. 169): Soluk borusu kapanıp hayatının musikarı ölüm elinde kırılarak...”. **Şeyh Süleyman Efendi el-Halvetî** (ö. 1018)’nin vefatı Hz. Süleyman’a telmihte bulunulan şu cümle ile yazılmıştır: “...*evreng-i Süleymân-ı cân olan vücûd-ı bihbûdını tünd-bâd-ı ecel ber-bâd ve ‘azm-i dergâh-ı Rabbi’l-’ibâd eyledikde.* (s. 172): Can Süleymanı’nın tahtı olan sağlıklı vücudunu ölüm kasırgası yele verip kulların Rabbi olan Allah’ın huzuruna gittiğinde...”. **Şeyh Süleyman Efendi el-Kâdirî** (ö. 1043)’in vefatı hakkında: “...*taht-ı hayâtı tebdil-i tahta-i tâbût idüp...*(s. 173): Hayat tahtını tabut tahtası ile değiştirip” cümlesi kullanılmıştır. **Şeyh Hasan-ı Kabadûz Bayramî** (ö. 1010)’nin mesleği olan terzilikle ilişkilendirilmiş bir ifade ile vefatına not düşülmüştür: “*terk-i tâc-ı kabâ-yı hayât idüp...* (s. 170): Hayat kaftanının tacını terk edip”. **Şeyh Emrullah Efendi** (ö. 919). “...*bi-emr-i Hudâ-yı müte’âl dârü’l-bekâya intikâl idüp...* (s. 171): Yüce Allah’ın emriyle sonsuzluk diyarına göçüp...”; **Şeyh Karabaş Efendi** (ö. 1060)’nin, “...*âzâde-ser-i ‘alâyk-ı dârü’l-fenâ olup...* (s. 185): geçici dünya ilişkilerinden kurtulup...” cümlesinde görüleceği üzere lakabı/ismi olana Karabaş ile ilgi kurularak ölümü hakkında bilgi verilmiştir. **Şeyh Bostan Efendi** (ö. 1030)’nin, ismi ile ilgili bir cümle ile vefatı verilmiştir: “...*murg-ı rûhî cânib-i ‘ukbâya pervâz idüp...* (s. 188): Ruhunun kuşu sonsuzluk alemine uçup...”. Babası tacir olan **Şeyh Mehmed Efendi ibni Hüsâm el-ma’rûf bi-Tâcir-zâde** (ö. 1018): “...*tâcir-i vücûdî sermâye-i ‘ömri telef itmegin tahsîl-i sûd için pîrâmen-gird-i bezâzistân-ı bekâ oldıkda...* (s. 199): Vücudunun taciri ömür sermayesini telef ettiğinden kar etmek için sonsuzluk bedesteninde yer tuttu.” cümlesi ile ölümü ifade edilmiştir.

IV. d. Hastalık, Yaralanma, vb. Sebepler ya da Ramazan, Bayram Günlerinde Vefat Edenler:

Atı ağaca çarparak yaralanıp bunun sonucunda vefat eden **Şeyh İbrahim Efendi**’nin vefatı: “...*terk-i tâb-hâne-i cihân ve ‘azm-i dârü’ş-şifâ-yı rahmet-i rahman olmuşlardır.* (s.95): Dünya hastanesini terk ve rahman olan Allah’ın rahmet hastanesine gitmişlerdir.” cümlesi ile dile getirilmiştir. **Şeyh Kemâl Efendi ibni Şeyh Mehmed Efendi**: “...*sinn ü sâli kemâlin bulup derd-i istiskâya mübtelâ olmagın dârü’ş-şifâ-yı bekâya intikâl eyledi* (s. 107): yaşı kemalini bulmakla karında su birikmesi hastalığına tutularak sonsuzluk hastanesine göçtü. **Şeyh Ahmed Efendi el-**

Turkish Studies

Kâdirî (ö. 1051)'in taun (veba) hastalığından öldüğü kaydedilmiştir: "...ta'ne-i tâ'ûn ile rû-gerdân-ı 'âlem-i fenâ ve müteveccih-i dârü'l-bekâ olup... (s. 149)". **Şeyh Ahmed Efendi Kelimî:** "(ö. 1057)'nin, ramazan bayramı arefesinde vefat ettiğinden bayramla ilgili ifadelerle ölümü haber verilmiştir: "libâs-ı fâhire-i rahmete şâyân ve 'idgeh-i dârü's-sürûr-ı Na'ime revân olup... (s. 183)". **Seyyid Şeyh Ahi Mahmud bin Kâsım** (ö. 1090)'in uykuda ölümü meşrebini (ahi) de ima eden şu cümle ile verilmiştir: "E'n-nevmü ahu'l-mevt fehvâsınca firâşında âheng-i hâb-nûşîn-i 'adem itmekle hamâme-i rûh-ı latîfleri 'âlem-i lâ-mekâna perv idüp... (s. 159)". **Şeyh Seyyid Ahmed el-ma'rûf Başbetî-zâde** (ö. 1070): "...zâtü'l-cenb marazından sâ'at-i 'ömri tem□ m olup... (s. 161)" cümlesinde zatülcenb hastalığından öldüğü belirtilmiştir. 40 yaşında vefat etmiş olan **Şeyh Ali Efendi Nakşbendî** (ö. 1040)'ini ölümü : "...erba'in-i 'ömr-i 'azîzleri temâm olup... (s. 167): Aziz ömürlerinin kırkı tamam olup" cümlesi ile duyurulmuştur. **Şeyh Abdülkadîr Efendi**'n vebadan öldüğü "...mat'ûnen vefât idüp... (s.173), rûh-ı revânî lâtime-i bedenden hurûc ve a'lâ-yı 'illiyîne 'urûc idince... (s. 174):" cümlesinde dile getirilmiştir. **Şeyh Muhyiddin Efendi** (ö. 1091): "...dik marazından dem-beste olup tayy-ı nat'-ı hayât ve kûşe-gîr-i dârü'ssamât-ı memât oldı. (s. 184-185)". **Şeyh Ali Efendi el-Vâ'ız** (ö. 1007) kadir gecesinde vefat ettiğinden, Kerim olan Allah'ın ziyafet evinde iftar ettiğini beyan eden bu cümle ile vefatı yazıya geçirilmiştir: "...ziyâfet-hâne-i Rabb-i Kerîmde iftâr idüp... (s. 197)". **El-Hâc Bayram Efendi:** "...îdgâh-ı bekâya intikâl idüp... (s. 199)" ifadesinde görüleceği üzere ismi ile ilişkili bir cümle ile ölümüne not düşülmüş. **Şeyh Mehmed Efendi el-ma'rûf bi-Hâfız-zâde** (ö. 1050): "...bahâr-ı hamsîn-i 'ömr-i 'azîzlerine bâd-ı hazân-ı fenâ vezân olmağın berg ü bâr-ı vücûdî rîzân ve 'andelib-i âteşîn-beyân-ı nâtıkası lâl olup kürsî-i va'azdan cism-i latîfî serîr-i tenseviye intikâl eyledi.. (s. 202)" cümlesi ile vaaz ederken vefat ettiğinden ölümü şiirsel ifade ile yazılmıştır.

V. Meczub ve Abdallar:

Güldeste'de halkımızca mübarek addedilen meczup ve abdalların vefatlarına geniş yer verilmiştir. Anadolu insanı meczup ve abdallara ayrı bir önem vermiş, onları meczup kılığında gizli Allah dostları olduğuna inanmış ve elden geldiğince onları hoş tutmağa çalışmıştır.

V. a. Eceliyle Ölenler:

Meczûb-ı İlâhî Abdâl Murâd: "Şemsîr-i sine-şikâf-ı ecel hançere-i hayâta yetüp vedâ'-ı 'âlem-i fânî eyledikde... (s. 212): Sine yarıcı ecel hançeri hayat gırtlığına ulaşıp geçici dünyaya veda edince..."; **Abdâl-ı Hudâ Musa Baba:** "...nakd-i cân ber-kef semt-i bekâya revân olup... (s. 213): elinde can sermayesi sonsuzluk âlemine gidip"; **Alaca Hırkalı:** "...müteveffâ olup... (s. 215): vefat edip..."; **Seyyid Nâsır:** "...diyâr-ı 'ademe intikâl idüp... (s. 215): yokluk diyarına göçüp"; **Abdâl Mehmed:** "...terk-i 'âlem-i fânî idüp... (s. 216): ölümlü dünyayı terk edip"; **Seyyid Behlül:** "...terk-i beyt-i cihân-ı nâ-pâyidâr idüp... (s. 218): süreksiz dünya evini terk edip..."; **Dâvûd Dede:** "...seng-laht-ı vücûdî rûd-ı huşk-ı mezbûrda galtîde-i seyl-âb-ı memât oldı.. (s. 219): vücudu adı geçen kuru çayda ölüm seline karışıp yuvarlandı."; **Akbiyık Abdâl:** "mukîm-i zâviye-i 'adem oldıkda... (s. 222): yokluk zaviyesine yerleştiğinde"; **Hasîr-pûş Dede:** "âzim-i tâb-hâne-i bekâ olup... (s. 223): sonsuzluk hastanesine gidip..."; **Eskici Mehmed Dede ibni Hüsâm:** "...bu köhne sarâ-yı cihândan hadîka-i enîka-i cinâna revân oldı... (s. 224): bu köhne dünya sarayından güzel cennet bahçelerine gitti."; **Mîr Budala:** "...1007 târîhinde kîse-i vücûdî nakd-i hayâtından tehî olup... (s. 224): 1007 tarihinde varlığının kesesi hayat nakdinden boş olup..."; **Mehmed Küsterî:** "...müteveccih-i dârü'l-bekâ olup... (s. 226): Ahirete yönelip..."; **Rüstem Halife**'nin vefatı isminden dolayı Şeh-name kahramanı Rüstemle ilgi kurularak ifade edilmiştir: "...ecel ol Rüstem-i meydân-ı mücâhadeyi âsib-zede-i zemîn-i 'adem itmegin... (s. 227): ecel, o savaş meydanının Rüstem'ini yokluk zeminin felaketine uğratmakla..."; **Mahmûd-ı Hayrân:** "...teslîm-i vedî'a-i rûh-ı revân idüp... (s. 228): emanet olan ruhu teslim edip"; **Ramazan Baba:** "...sûr-ı rihlet be-dehân...terennümâtı ile seyâhat-ı şeh-râh-ı tekye-hâne-i bekâ eyledi... (s. 231): göç suru ağzında

Turkish Studies

terennümleri ile sonsuzluk tekyesine seyahat etti.”; **Kara Beg**: “...leyle-i mi'râcda rûh-ı latîfi 'âlem-i bâlâyâ 'urûc idüp... (s. 233): miraç gecesinde latif ruhu yüce âleme yükselip...”; **Dugh Baba**: “...ol 'ahdde cisminden dest-i hâdimü'l-llezât ile câme-i hayâtı meslûp olup... (s. 235): o zamanda ciminden lezzetleri acılaştırıcı (ölüm) eliyle hayatının elbisesi kesilip...”; **Derviş Mehmed bin Hızır Şah**: “vücûdî dâ'ire-i meşhûddan nâ-bûd oldıkda... (s. 235): vücudu görünme dairesinden yok olduğunda...”; **Samfî Ali Dede**: “...râhat-âbâd-ı 'âlem-i âhirete rihlet idüp... (s. 236): rahat yeri olan ahiret âlemine göçüp...”; **Hamza Dede**: “1010 târihinde 'âzim-i kuhsâr-ı kâf-ı 'adem olup... (s. 236): 1010 tarihinde yokluk kafının dağlarına gittiğinde...”; **Veli Dede**: “...hâb-nûşîn-i 'adem-âbâde şürû' idüp... (s. 237): ölüm diyarının tatlı uykusuna başlayıp...”; **Ali Dede**: “...giribân-ı hayâtın pençe-i pür-zûr-ı ecel çâk itmekle... (s. 237): hayatının yakasını ölümün zorlu eli yırtmakla...”; **İsa Dede**: “terk-i 'âlem-i fânî idüp... (s. 237): geçici hayatı terk edip...”; **Baba Zâkir**: “'azm-i gülzâr-ı cinân idüp... (s. 238): cennet bahçelerine gidip...”; **Mehmet Dede**: “tîlsim-ı hayâtı şikeste-i dest-i ecel olup... (s. 238): hayat tîlsimini ecel eliyle kırılmış olup...”

V.b. Lakaplarla İlişki Kurularak Yazılan Vefatlar:

'Ali Mest Edhemî'nin vefatı mestliğini işmam eden şu cümle ile verilmiştir: “...dest-i sâkî-i ecelden ayağ-ı bâde-i memâtı nûş ve mest ü medhûş terk-i tâc u kabâ vü pâpûş idüp 'azm-i mey-kede-i bekâ itdikde... (s. 216): ecel sakisinin elinden ölüm kadehinin şarabını içip sarhoş ve kendinden geçmiş (olarak) taç ve elbise ve ayakkabıyı terk ederek sonsuzluk meyhanesine göçtüğü zaman...”. **Seyyid Usûl**'ün ölümü ilimlerdeki “usul”¹⁰ ve “füru”¹¹ terimleri ile tevriyeli olarak verilmiştir: “...bu dârü'l-gurûr-ı fûrû'dan sarây-ı sürûr-ı usûle nüzûl eyledikde... (s. 219): fûruun gurur yerinden usulün seninç sarayına indiği zaman”. **Ahulu Baba**'nın vefatı ahu-arıslan ilişkisi içinde dile getirilmiştir: “...giriftâr-ı pençe-i şîr-i ecel olup... (s. 221): ecel arslanının pençesine esir olup...”. **Seyyid Ni'metullâh-ı Veli**'nin ölümü, ismini çağrıştıran şu ibare ile kaydedilmiştir: “...matbah-ı cihân-ı fânîde itmâm-ı ni'am-ı firâvân-ı hayât idüp 'âzim-i dârü'l-ziyâfet-i na'im oldıkda... (s. 222): geçici dünya mutfağında bol hayat nimetlerini tamamlayıp cennet ziyafet evine gittiği zamanda...”. **Yürigen Dede**'nin vefatı da lakabı ile ilgili olarak yazılmış: “...kadem be-kadem 'âzim-ı menzilgâh-ı bekâ oldıkda... (s. 226): adım adım sonsuzluk evine yola çıktığında”. **Bahâr Dede**'nin, ismine telmihen baharla ilgili bir cümle ile vefatı bildirilmiş: “...nev-bahâr-ı 'ömrine bâd-ı şitâ-ı memât resîde ve nahl-ı tarî-i cismi hazân-dîde olup... (s. 229): Ömrünün ilkbaharına ölümün kış rüzgârı esip cisminin taze fidanı sonbahar görüp...”. **Sinân Dede**'nin, “..(sinân-ı) dest-i ecele tabla-i vücûdî nişân olup... (s. 230): ecel elinin kılıcına vücudunun tahtası hedef olup...” cümlesinde görüleceği üzere ismi ile irtibatlı olarak ölümü süslü bir ifade ile anlatılmıştır. **Derviş Mustafa Mak'ad**'ın ölümü lakabı ile ilgili şu ibare ile verilmiştir: “...mak'ad-ı sıdka hırâm idüp... (s. 234). Doğruluk minderine salınıp giderek...”

VI. Âlim ve Fâzıl Kişiler:

VI. a. Şeyhülislamlar:

Şeyhülislâm Abdülkâdir Efendi (ö. 955): “... 'azm-i firdevs-i berîn idüp... (s. 308)”; **Şeyhülislâm Abdülazîz Efendi** (ö. 1068): “...rûh-ı 'azîzleri cilvegâh-ı bihişte âşiyânsâz olup... (s. 320): aziz ruhları cennet tecelli yerinde yuva yapıp”; **Şeyhülislâm Hâce-zâde Mes'ûd Efendi**: “...mahnukan fahte-i matûka-i rûhî servistân-ı bihişte vüsûl itdikde... (s. 357): ruhunun özgür üveyiği boğularak cennet serviliğine vardığında...” (Boğularak vefat ettiği ifade edilmiştir). **Şeyhülislâm Esîrî Mehmed Efendi ibni Abdülhalîm** (ö. 1092): “...esîr-bend-i 'alâyık-ı fânî olmakdan rehâ bulup... (s. 383): geçici dünya alakalarına bağlı olmaktan kurtulup...” (Ölümü ve

¹⁰ Usul: Bir ilmin veya tekniğin asıl konusundan önce öğrenilmesi gerekentemel, başlangıç bilgi.

¹¹ Fûrû: İslâm dîninde ibâdet, münâkehât (nikâh, boşanma, nafaka), muâmelât (alış-veriş, ticâret, kirâlama v.b) ve ukübâtla (cezâlarla) ilgili hükümler.

lakabı olan Esîrî kelimesi arasında ilgi var), **Şeyhülislâm Seyyid Ahmed Efendi** (ö. 1028): "...rû-be-râh-ı dârü'l-'adem olup... (s. 427: yokluk (ölüm) diyarına yüz tutup..."

VI. b. Seyyidler:

Seyyid Ali Acemî (ö. 860): "...rû-be-râh-ı diyâr-ı 'adem olup.. (s. 287): yokluk (ölüm) diyarına yüz tutup..."; **Kadrî-zâde Seyyid Zeynelâbidîn** (ö. 1044): "...rû-be-râh-ı gül-zâr-ı bihişt olup... (s. 310): Cennet gül bahçelerine yüz tutup..."; **Seyyid Ali-zâde Seyyid Abdullah** (ö. 977): "...murg-ı rûhî âşiyâne-i kadîmine pervaz idüp... (s. 310): ruh kuşu eski yuvasına kanat çırpıp..."; **Seyyid Ahmed Çelebi ibni Seyyid Ali** (ö. 977): "...dârü'l-bekâya intikâl itdikde... (s. 311): âhirete intikal ettiğinde"; **Bagdâdî-zâde Seyyid Hasan Çelebi** (ö. 986): "...kebûter-i rûhî âşiyâne-i bekâya pervâz idüp... (s. 312): ruhunun güvercini ahiret yuvasına kanat çırpıp..."; **Seyyid Mehmed Efendi, Kâbil-vücûd-zâde** (ö. 1073): "...'arsa-i vücûddan nâ-bûd ve sâkin-i dârü'l-hulûd oldukda... (s. 329): varlık yerinden yok ve cennet evinin sakini olduğunda." (Lakabı ile ilgili bir cümle kurularak vefatı kayd edilmiş); zatülcenbden vefat etmiş olan **İlâhî-zâde** (ö. 1028) nin vefatı için şu ifade kullanılmıştır: "...şifâ-hâne-i ilahiyeden cüyende-i dârü-yı devâ ile... (s. 335): ilahi hastaneden deva ilacı aramakla..."; **İlâhî-zâde Seyyid Yûsuf Efendi** (ö.1037): "...midhat-i hayâtı tamâm ve defter-i 'ömri fezleke-i hitâm bulup... (s. 336): hayatının övgüsü tamam ve ömür defteri sona erip..."; **Seyyid Mehmed Efendi İlâhî-zâde**: "...rûh-ı şerîfleri mansıb-ı hayâtıdan ma'zûl olarak dârü'l-hulûd-ı bihişte duhûl itdi... (s. 337): Şerefli ruhları hayat mansıbından azl edilmiş olarak ebedi cennet evlerine girdi. "; **İlahî-zâde Seyyid Zeynelâbidîn Efendi** (ö. 1120): "...ders ü devri resîde-i hitâm ve kitâb-ı 'ömri mevsûl-ı encâm olup... (s. 338): Ders ve ilim yürüyüşü sona erip ömür kitabı sona ererek." ifadesi ile müderrisliğine göndermede bulunularak ölümü belirtilmiş. **Seyyid Hidâyetullâh Efendi** (ö. 1087): "...'azm-i firdevs-i berîn idüp... (s. 374): yüce firdevs cennetine gidip..."; **Seyyid Mehmed Efendi Na'l-bend-zâde** (ö. 1048): "...'âzım-ı dergâh-ı ilâh olup... (s. 345): Allah'ın katına gidip..."; **Seyyid Ahmed Geylânî** (ö. 1082): "...rû-be-râh-ı dârü's-sürûr-ı cinân oldu.. (s. 370): sevinç evi olan Cennet diyarına yüz tuttu."; **Zeynüddîn Hamsî Seyyid Mehmed Efendi** (ö. 1087): "...kebûter-i dem-keş-i rûhî tâ'ir-i murg-zâr-ı bekâ olup... (s. 373): ruhunun dem çeken (öten) güvercini beka(sonsuzluk) kuş yurduna uçup..."; **Seyyid Kâsım Efendi ibni Ali** (ö. 1134): "...bekâya rihlet eyledi, (s. 393): Ebediyete göçtü."; **Zübâb Seyyid Ahmed Efendi ibni Ali** (ö. 1095)'nin vefatı : "...'ankebût-ı ecel bâ'ûda-i rûhını şikâr idüp... (s. 394): ecel örümceği ruhunun sivrisineğini avlayıp" cümlesi ile lakabı olan ankebut/örümcek ve ecel arasında bağlantı kurularak esprili bir ifade ile dile getirilmiş. Zübâb sinek demektir. Örümcek de sinekle beslenir. Bu sebeple ölüm örümceğe teşbih edilmiş. **Nureddîn-zâde Seyyid Abdullah Efendi** (ö. 1111): "... ukbâya intikâl idüp... (s. 403): ahirete göçüp..."; Kadı iken vefat etmiş olan **Kuyumcu-zâde Seyyid İsmail Efendi** (ö. 1109)'nin ölümü: "...mansıb-ı hayâtıdan ma'zûl olup... (s. 404): hayat memuriyetinden azl edilip..." sözleri ile dile getirilmiş. **Seyyid Ahmed Efendi Vâni-zâde**: "...tüfeng ile urulup katl olundu. (s. 410): tefekle vurulup katl olundu"; **Seyyid İsmail Efendi**: "maktûl... (s. 410)"; **Vâni Hafidi Seyyid Ebubekir Efendi** (ö. 1116): "...'âzım-ı dâr-ı bekâ olup... (s. 411): sonsuzluk yurduna gidip"; **Hâce-zâde Na'ibi Seyyid Mehmed Efendi** (ö. 1120): "...'ukbâya rihlet idüp... (s. 418): ebediyete göçüp"; **Seyyid İbrahim Efendi** (ö. 1122): "...şimşîr-i inhinâ-pezîr-i hayâtı pençe-i pür-zûr-ı ecelden şikest olup... (s. 421): hayatının eğri kılıcı ölümün çok zorlu elinde kırılıp..."; **Seyyid Mahmud Efendi Vâni-zâde** (ö. 1125): "...ârzû-mend-i 'ukbâ olup... (s. 425): ahirete istekli olup..."; **Seyyid Nu'mân Efendi** (ö. 1123): "...'âzım-ı dârü'l-bekâ oldu. (s. 432): ebediyet yurduna gidip..."; **Seyyid Abdullah Efendi İlâhî-zâde** (ö. 1129): "...rû-gerdân-ı ikbâl-i dâr-ı fenâ oldu. (s. 433): geçici dünyanın ikbalinden yüz çevirip..."; **Seyyid Receb Efendi İlâhî-zâde** (ö. 1130): "...bi-emri'llâh menzilgâh-ı milket-i bekâya rû-be-râh oldu. (s. 433)"; **Nakîb-i Sâdât Seyyid İbrahim Efendi Fenârî-zâde** (ö. 1131): "...gülistân-ı şâdâb-ı hayâtına tünd-bâd-ı ecel vezân olup... (s. 434): hayatının taze gül bahçesine ölümün sert rüzgârı esmekle..."; **Seyyid Abdülmuttalib bin**

Turkish Studies

Seyyid Murtaza (ö. 955): "...rû-be-râh-ı dârü'l-üns-i bekâ oldı. (s. 438): Ebedi ünsiyet evine yüz tuttu."; **Seyyid Ali Efendi**: "...vefât idüp... (s. 440)"; **Seyyid İbrahim Efendi Seng-zâde**'nin vefatı: "...şîşe-i sâ'at-ı rik-i 'ömri tamâm olup... (s. 445): ömür saatinin şişesinin kumu tamam olup...", ifadesinde vücut cama, ecel ise bir taşta teşbih edilerek lakabı ile ilişkili bir biçimde kayda geçirilmiştir.

VI. c. Eceli İle Ölen Âlim ve Fazıl Kişiler:

Eceli ile vefat eden bilgin ve erdemli zatların vefatlarına, aşağıda sunulan isim, makam ve unvanlarına uygun, hürmet ifade eden cümlelerle notlar düşülmüştür.

Mevlanâ Şemseddîn Muhammed bin Hamza el-Fenârî: "...fânûs-ı hayâl-i vücûd-ı latîfinden şem'-i hayâtı müntefî olup... (s. 241): güzel vücudunun fanus-ı hayâlinde¹² hayatının mumu sönüp..."; **Mevlanâ Muhammed Şâh bin Şemseddîn el-Fenârî** (ö. 830). "...mukîm-i âşiyângâh-ı huld-ı berîn olup... (s. 244): Yüce cennet yuva yurdunda yerleşip..."; **Mevlanâ Yûsuf Bâli ibn Muhammed Fenârî** (ö. 846): "...sahîfe-i vücûd-ı nâbûd-ı şühûd olup... (s. 245): vücudunun, varlığının sayfası görünme yok olup"; **Mevlanâ Alaeddîn Ali bin Yûsuf ibni Fenârî** (ö.903): "...'azm-i a'lâ-yı 'illiyîn idüp... (s. 247): yüceler yücesine (cennet) gidip..."; **Muhammed Şâh ibni Mevlanâ Alaeddîn Ali bin Yûsuf el-Fenârî** (ö. 929): "...terk-i âlâyîş-i libâs-ı müste'âr-ı hayât idüp rû-be-râh-ı dârü'l-bekâ oldıkda... (s. 249): hayatın emanet vücut elbisesinin gösterişini terk edip ahiret yurduna yüz tuttu."; **Hasan Çelebi ibn Muhammed Şâh el-Fenârî**: "...civâr-ı milk-i müte'âle intikâl idüp... (s. 250): yücelikler memleketine komşu olup"; **Mevlanâ Yegan** (ö.878): "...'azm-i dârü'l-cinân idüp... (s. 253): Cennet'e gidip..."; **'Alaeddîn 'Ali bin Molla Yegân** (ö. 909): "... 'azm-i'illiyîn idüp... (s. 253): Cennete gidip", **Şâh Muhammed bin Molla Yegân** (ö. 857): "...mansıb-ı 'ömr-i temâm ve sicil-i hayâtına kayd-ı hatm-i bi'l-hayr ile hatm-ı hitâm idüp... (s. 254): ömür memuriyeti tamam ve hayatının siciline hayırlı bitiş kaydı düşüp bitirilerek..."; **Yûsuf Bâli bin Molla Yegan**: "...civâr-ı magfîret-medâr-ı mülk-i müte'âle intikâl idüp... (s. 254): Bağışlanma yeri olan yüce cennet memleketine göçüp..."; **Sinânüddîn Yûsuf bin Ali el-Yegan** (ö. 954): "...câh-ı bî-bekâ-yı cihânı tebdîl-i ikbâl-i cinân-ı câvidânî idüp... (s. 255): dünyanın geçici makamını ebedi Cennet ikbali ile değişip..."; **Eyhem Ahmed Çelebi ibn Yûsuf Bâli bin Molla Yegân**: "...mişkât-ı tekâpû-yı pâyeden¹³ pâyine maraz isâbet idüp mak'ad-ı sıdka hırâm... (s. 256): makam için koşturma hücrelerinde ayağına sakatlık isabet edip doğruluk minderine yükselip..."; **Şâh Muhammed yegân-zâde** (ö. 969): "...sefer-i dârü'l-bekâ idüp...". Sonsuzluk diyarına göçüp...; **Celâl Efendi** (ö. 1020): "...rûh-ı revânü dârü'l-bekâda karâr iderek... (s. 257): ruhu ebediyyet yurdunda yerleşerek..."; **Mevlânâ Husrev** (ö. 885): "...cân-ı şîrîni cândâr-ı (Rabü'l-Kerîm)e teslîm a'nâ 'azm-i riyâz-ı na'im idüp... (s. 260): tatlı canı Kerim olan Allah'a teslim, yani cennet bahçelerine gidip..."; **Mevlanâ Zeyrek**: "... bu dâr-ı vahşet-medârdan diyâr-ı ünse¹⁴ sefer idüp... (s. 271): bu vahşet üzerinde dönen yerden ünsiyet diyarına göçüp "; **Mevlânâ Hayâlî Çelebi**: "...mest-i şeker-hâb-ı 'adem olup... (s. 274): yokluk şekerlemesinin sarhoşu olup..."; **Mevlanâ Haydar bin Mahmud** (ö. 925): "...vazîfe-i 'ömri tamâm olarak... (s. 275): ömrünün görevi tamam olarak..."; **Koca Mahmud Efendi** (ö. 774): "...hâme-i ecel hâtime-i sicil-i hayâtına ceffe'l-kalem hayfe'l-elem imzâ itmekle mansıb-ı 'ömri

¹² Fânûs-ı hayâl: hayâli fener, içinde mum yanan, üstü tabiat resimleri ile işlenmiş döner fener. (Devellioğlu, a.g.e., s.286). Fânûs-ı hayâl (Camlar üzerinde resimleri büyütüp yansıtan fener) tamlaması da mecazen dünyayı çevreleyen gökkubbe yerine kullanılır. Felekten kinaye olup dünya işlerinin bir hayâl oluşunu anlatır. (İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2004, s.147).

¹³ Mişkât: İçine kandil, lamba gibi şeyler koymak için duvarda yapılan oyuk, hücre. (Devellioğlu, a.g.e., s.760).

¹⁴ Ünse: 1.alışıklık, alışkanlık, alışma. Metinde ahiret diyarı manasında kullanılmıştır. Tasavvufta, "sevginin kemâlini zevkle seyretmek. İlahi cemali temaşa etmekten haz almak, (Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2005, s.368)." manasındadır. Bu da ancak tam manasıyla ahirette mümkündür. Bu sebeple ahiret üns diyarıdır.

temâm olup... (s. 275): ecel kalemi ömrünün sicilinin bitişine birden bire imza atmakla...”; **Kutub Muhammed bin Muhammed Kâdı-zâde-i Rûmî**: “... ‘unfuvân-ı cevânîde rû-gerdân-ı ‘âlem-i fânî ve râh-rev-i bihişt-i câvidânî olup... (s. 276): gençliğinin başlarında geçici dünyadan yüz çevirip ebedi cennet yolunu tutup...”; **Ahmed Paşa ibni Hızır Beg ibni Kâdı Celâleddîn** (ö.927): “...rûh-ı latîfî ‘azm-i firdevs-i berîn itdikde ... (s. 278): güzel ruhu yüce Cennet yoluna gittiğinde...”; **Yakub Paşa ibni Hızır Beg** (ö. 891): “...mansıb-ı hayâtdan ma’zûl olarak sahn-ı dârü’l-cinâna duhûl idüp... (s. 279): hayat makamından azl olunup cennet yurdunun bahçelerine girerek...”; **Hızır Beg Efendi** (ö. 990): “...âzîm-i hazîreti’l-kuds-ı cinân olup... (s. 280) kutsal Cennet hazirelerine gidip...”; **Giyâseddin Paşa Çelebi**: “...hazîre-i hatîreti’l-kudse intikâl idüp... (s. 280-281): kutsal cennete gidip...”; **Mevlanâ Ayas**: “...merhûm oldığı... (s. 281): rahmetli olduğu...”; **Karaca Ahmed Efendi ibn Bayezid** (ö. 854): “...terk-i ikbâl-hâne-i cihân ve ‘azm-i dârü’l-ikâmet-i cinân idüp... (s. 283): dünya ikbal evini terk ve asıl yerleşme yeri olan Cennet’e gidip...”; **Şemseddîn Ahmed el-ma’rûf bi-Dinkoz**: “... ‘azm-i riyâz-ı Rıdvân idüp... (s. 284): Cennet bahçelerine gidip...”; **Şakkalkamer Ahmed Efendi**: “...âkıbet ders ü devri tamâm ve ‘âzım-ı nişîmengâh-ı dârü’s-selâm olup... (s. 284): sonunda ders verme işi bitirerek asıl yerleşme yurdu ve selamet yeri olan Cennet’e gidip...”; **Mevlanâ Yakub bin Seydî Ali** (ö. 931): “...tâ’ir-i rûhî hamâme-i harîm-i ka’be-i bekâ olup... (s. 288): ruh kuşu cennet kabesinin hareminin güvercini olup...”; **Fahreddîn İsrâfil-zâde** (ö. 943): “...gûş-ı nidâ-yı irci’î itmekle ‘azm-i huld-ı berîn iderek... (s. 289): Bana dönünüz emrini duyup yüce Cennet’e giderek...”; **Hasan Paşa ibn Alaeddîn**: “...endek zamân (da) terk-i câh-ı bî-bekâ-yı cihân idüp... (s. 290): kısa zamanda (genç yaşta) geçici dünya makamını terk ederek...”; **Koca Mustafa Paşa-zâde Mehmed Efendi** (ö. 940): “...terk-i tadrîs idüp havrâ-yı ‘ayn-ı bihişt-i berîn ile enîs ü hem celîs olup... (s. 290): ders verme işini terk edip cennet hurileri ile dost ve arkadaş olup...”; **Mevlanâ Hızır Şâh Efendi** (ö. 853): “...âzım-ı ‘âlem-i lâhût olup... (s. 290): uluhiyyet âlemine gidip...”; **Dâvud Efendi ibni Kemâl** (ö. 948): “...irâdet-i Ahkemü’l-hâkimîn ile mansıb-ı hayâtdan münfasıl ve sicillât-ı a’âmâl der-bagal olup ‘azm-i mahkeme-i Kirdgâr idüp... (s. 294): Hâkimler hâkimi Allah’ın iradesiyle hayat vazifesinden ayrılıp amel sicili koltuğunun altında ilahî mahkemeye gidip...”; **Ali Efendi ibni Dâvûd Efendi**: “...dârü’l-ikâmet-i bekâya intikâl... (s. 294-295): ebedî ikamet yeri olan ahirete gidip...”; **Kemaleddîn bi-şehîr Kara Dede Efendi ibni Yahşi bin İbrâhîm** (ö.975): “...mâtem-kede-i ‘âlemden rû-be-râh-ı diyâr-ı ‘adem odlu.. (s. 295): dünya yas evinden yokluk diyarına yüz tuttu.”; **Abdurrahman Bistâmî**: “... ‘Âkıbet rûh-ı latîfleri vedâ’-ı kâleb-i beden idüp... (s. 297): sonunda güzel ruhu beden kalıbına veda edip...”; **Hasan Can Efendi** (974): “nûzhet-kede-i bekâya güzâr... (s. 300): sonsuzluk bahçelerine gezintiye...”; **Muallim-zâde Ahmed Efendi ibni Şeyh Muslihiddîn** (ö. 980): “...füc’eten dârü’l-bekâya irtihâl... (s. 302): ansızın ahirete göçüp...”; **Yavuz Pîrî Efendi ibni Muhammed**: “...dâyîn-i ecele himyânçe-i vücûdından edâ-ı nakdîne-i ser-mâye-i ‘ömr idüp vefât itdikde... (s. 303): ölüm alacaklısına vücudunun kesesinden ömür sermayesini eda edip vefat ettiğinde...”; **İlyâs bin İbrâhîm** (ö. 891): “... ‘azm-i riyâz-ı Rıdvân idüp... (s. 303): Cennet bahçelerine gidip...”; **Şerâfüddîn bin Kemâlî’l-Kırîmî**: “...müteveccih-i dârü’l-bekâ olup... (s. 304): sonsuzluk âlemine yönelip...”; **Selaheddîn**: “...mûzik-ı fenâdan fûshat-sarâ-yı mülk-i bekâya irtihâl eyledi. (s. 304): daraltıcı fani dünyadan sonsuzluk ülkesinin geniş sarayına göçtü...”; **Hamza bin Ali el-ma’rûf bi-Leys Çelebi** (ö. 913): “...mansıb-ı hayâtdan dahî ‘azl olmagın... (s. 305): hayat vazifesinden de azl edilip (Mansıbdan azl edildikten sonra vefat ettiği için bu cümle kullanılmıştır)”; **İmâm-zâde** (ö. 977): “...ders ü devri temâm ve sâkin-i mahalle-i hâmûşân oldukda... (s. 306). Müderrislik görevini tamamlayıp suskunlar mahallesine yerleştiğinde...”; **Bâli Efendi** (ö. 958): “râhat-âbâd-ı ‘âlem-i âhirete rihlet idüp... (s. 306): rahat diyarı olan ahirete göçüp...”; **Kataferyevî Mustafa Efendi**: “...tâ’ir-i rûhî ‘âlem-i bâlâya pervâz idüp... (s. 307): ruh kuşu yüce âleme kanat çırpıp”; **Süfyân Efendi** (ö.995): “...sinîn-i ‘ömrî karîn-i hitâm buldıkdâ... (s. 307): yaşı sona yaklaştığında...”; **Hüsamüddîn Hüseyin bin Mehmed bin Hüsamüddîn** (ö. 1007): “...füc’eten irâdet-i Meliki’l-müte’âl ile dâr-ı

Turkish Studies

cinâna intikâl idüp... (s. 316): birdenbire yüce Allah'ın iradesiyle Cennet evine göçüp..."; **Mu'îd Efendi** (ö. 1000): "...*dârü'l-bekâya irtihâl idüp...* (s. 322): sonsuzluk yurduna göçüp..."; **Mu'îd-zâde Mehmed Efendi** (ö. 1023): "...*rûh-ı şerîfi râhat-âbâd-ı bekâya sefer...* (s. 323): şerefli ruhu sonsuzluk rahat yerine yolculuğa çıkıp..."; **Mu'îd-zâde Mehmed Efendi ibni Mehmed** (ö. 1056): "...*cilvegâh-ı şühûddan nâbüd oldı.* (s. 324): görünme âleminde görünmez oldu."; **Dokuz Mehmed Efendi** (ö. 1005): "...*nâ-kâm ü nâ-ümîd 'azm-i dârü'l-üns idüp...* (s. 326): muradına ermeden umutsuz (olarak) ünsiyet diyarına gidip..."; **Saruhanî Mustafa Efendi** (Muslî Çelebi) (ö. 1017): "...*'azm-i huld-ı berîn iderek...* (s. 327): yüce Cennet'e giderek..."; **Hatîb-zâde Ahmed Efendi** (ö. 1073): "...*'âlem-i 'ukbâya hurâm iderek...* (s. 329): sonsuzluk âlemine salınıp (giderek)..."; **Acem Abdülganî Efendi** (ö. 1054): "...*İrâdet-i Ganî-yi zü'l-celâl ile melâl-hâne-i cihândan dârü's-sürûra intikâl idüp...* (s. 330): Celâl sahibi Ganî olan Allah'ın iradesiyle üzüntü yeri olan dünyadan sevinç yeri (olan Cennet)ne intikal edip..."; **Veli Beg-zâde Ali Efendi** (ö. 1010): "...*terk-i zînet-i müste'âr-ı fânî idüp...* (s. 331): geçici dünyanın emanet süslerini terk edip..."; **Manav Hafîl Efendi** (ö. 1023): "...*sefer-i râh-ı bekâ idüp...* (s. 332). Sonsuzluk ülkesi yolculuğuna çıkıp..."; **Acem Mahmûd Efendi**: "...*terk-i 'âlem-i fânî ve 'azm-i Na'im-i câvidânî idüp...* (s. 340): geçici dünyayı terk edip ebedi Naim cennetine giderek..."; **Menteş-zâde Mehmed Efendi** (ö. 1033): "...*râhat-âbâd-ı 'ukbâya rihlet eyledi.* (s. 343): sonsuzluk rahat diyarına göçtü."; **Menteş-zâde Mahmûd Efendi**: "...*vefât idüp...* (s. 344)"; **İbrahîm Efendi Girih-gîr-zâde** (ö. 1057): "...*müddet-i 'ömri tamâm ve mansıb-ı hayâtı encâm bulup...* (s. 346). Ömrü sona erip hayat görevi sona erip..."; **Selîs Şeyh Mehmed Efendi ibni Mustafa bin Aliyyü's-Şehîd bi-Baldır-zâde** (ö. 1060): "...*sahîfe-i vücûdî nâ-bûd-ı şühûd olmasıyla...* (s. 347): varlık sayfası görünmez olup..."; **Abdürrahîm e's-Şirvânî**: "...*rûh-ı latîfi ta'ir-i cilvegâh-ı bihişt oldukda...* (s. 352). Güzel ruhu Cennet bahçelerinin kuşu olduğunda..."; **Kurd Mehmed Efendi** (ö. 1060): "...*bu gâr-ı gurûrdan çerâgâh-ı huzûra rû-be-râh oldı.* (s. 353): bu gurur mağarasından huzur çimenliğine yüz tuttu."; **Hîre-zâde Mehmed Efendi ibni Yûsuf** (ö. 1064): "...*kitâb-ı 'ömri anda hatm olup...* (s. 354): ömür kitabı bitip..."; **Hindî-zâde Ramazan Efendi ibni Abdullah Efendi**: "...*rûh-ı latîfi 'ukbâya revân olup...* (s. 355): güzel ruhu ahirete gidip..."; **Manav Ahmed Efendi** (ö. 1067): "...*ta'ir-i rûhî 'azm-i cilvegâh-ı 'illiyyîn idüp...* (s. 358): ruh kuşu yüce cennet tecellileri yurduna gidip"; **Çendik Müderrisi Mustafa Efendi**: "...*'âzim-i dârü'l-bekâ olup...* (s. 359): sonsuzluk yurduna gidip..."; **Ali Efendi Kâmurân-zâde** (ö. 1074): "...*rûh-ı latîfi tâ'ir-i 'illiyyîn olup...* (s. 360): güzel ruhu Cennet kuşu olup..."; **Mehmed Efendi Gökdereli-zâde** (ö. 1063): "...*murg-ı rûhî kafes-i bedenden âşiyân-ı kadîminine pervâz eyledi.* (s. 361): ruh kuşu beden kafesinden eski yuvasına kanat çırpıp..."; **Hâbil-zâde 'Ömer Efendi ibni Mehmed bin Hâbil**: "...*necm-i hayâtı üfûl-ı fenâ buldı.* (s. 362): hayatının yıldızı battı."; **Hüsrev Efendi**: "...*serây-ı sipenc-i vahşet-âyînden 'âzim-i ravza-i huld-ı berîn olup...* (s. 363): vahşet yeri olan dünya konuk evinden yüce cennet bahçesine gidip..."; **'Attâr-zâde Mehmed Efendi**: "...*rûh-ı revânî râhat-âbâd-ı 'ukbâya âmâde oldı.* (s. 364): Ruh ebedi rahat yeri olan ahirete hazır oldu."; **Baldır-zâde Dervîş Mehmed Efendi** (ö. 1079): "...*rebî'-i hayâtı âhir olup...* (s.365): hayat ilkbaharı sona erip..."; **Murâd Efendi** (ö.1081): "...*murg-ı rûhî kafes-i bedenden pervâz iderek hadîka-i cinânda âşiyân-sâz oldı.* (s. 367): Ruh kuşu beden kafesinden kanat çırpıp cennet bahçelerinde yuva yaptı."; **Bolvadinî Mehmed Efendi ibni el-hâc Nûh** (ö. 1077): "...*mihnet-kede-i cihândan rehâ bulup...* (s. 368): dünya sıkıntı evinden kurtulup..."; **Hamza-zâde Mehmed Efendi** (ö. 1064): "...*dârü'l-bekâya rihlet itdikde...* (s. 368): sonsuzluk yurduna göçtüğünde..."; **Çizmeci-zâde İsmail Efendi ibni Ahmed Dede** (ö. 1082): "...*kat'-ı rişte-i 'alâyık-ı cihân idüp...* (s. 372): dünya ile ilişki ipini koparıp..."; **Kürdî Mehmed Efendi** (ö. 1084): "...*rûh-ı latîfleri rahmet-i Hakka vâsıl olup...* (s. 373): güzel ruhları Allah'ın rahmetine ulaşıp..."; **Musannıf Mehmed Efendi** (ö.1088): "...*rû-be-râh-ı semt-i bekâ olup...* (s. 375): sonsuzluk semtine yüz tutup..."; **Hâcî 'Ömer-zâde İbrahîm Efendi** (ö. 1088): "...*dârü'l bekâya intikâl idüp...* (s. 376): sonsuzluk yurduna göçüp..."; **Kızıklı-zâde Ahmed Efendi** (ö. 1089): "...*rûh-ı latîfi bihişte dâhil ve kurb-ı civâr-ı Hakka mütevâsıl*

Turkish Studies

olup... (s. 378): güzel ruhu cennete girip Allah'ın komşuluğuna ulaşmış..."; **Hurre-zâde Hüseyin Efendi** (ö. 1072): "...neyyir-i vücûdî ufûl ve mavtın-ı aslîsi olan 'âlem-i kudse kufûl eyledi (s. 378): vücudunun nuru sönüp asıl vatani olan ilahi âleme göçtüğünde..."; **Kovanos İbrahîm Efendi** (ö. 1091): "...şikem-i hum-ı hayâtı seng-zede-i dest-i memât olmagın... (s. 380): hayat küpünün karnı ölüm elinin taşıyla kırılmakla... (İsmiyle vefatı arasında ilginç bir benzerlik kurulmuş)"; **Çömez Ahmed Efendi** (ö. 1120): "...fevt olup... (s. 386): vefat edip..."; **Acem-zâde Muhtarı Mustafa Efendi** (ö. 1090): "...terk-i câh-ı refî'-i bî-me'âl dârü'l-ikâmet-i bekâya intikâl eyledi (s. 388): manasız yüksek makamı terk edip ebedi yerleşme yeri olan ahirete göçtü."; **Mahmûd-zâde Mehmed Efendi** (ö. 1091): "...terk-i teng-nâ-yı gurûr ve 'azm-i tarab-sarây-ı sürûr idüp... (s. 389): gurur sıkıntı yerini terk edip sevinç sarayı olan ahirete göçtü."; **El-hâc Abdülkâdîr-zâde Receb Efendi**: "...beden-i hayâtı suvâr-ı mahfe-i tâbût-ı fenâ oldukda... (s. 391): hayatının bedeni yokluk tabut mahfesine bindiğinde..."; **Biçakçı-zâde Mustafa Efendi**: "...bekâya intikâl idüp... (s. 392): sonsuzluğa intikal edip..."; **Damad Mustafa Efendi** (ö.1098): "...terk-i harabe-zâr-ı fenâ idüp... (s. 395): dünya harabesini terk edip..."; **Abdünnebi Efendi** (ö. 1102): "...bu dâr-ı vahşet-medârdan diyâr-ı ünse intikâl idüp... (s. 397): bu vahşet diyarından ünsiyet ülkesine nakl edip..."; **Deveci-zâde Mehmed Efendi ibni İbrahîm** (ö. 1099): "...rû-be-râh-ı bekâ olup... (s. 398): Ebedi âleme yüz tutup"; **Abdurrahîm Efendi Menteş-zâde** (ö. 1102): "...dârü'l-bekâya rihlet idüp... (s. 398). Sonsuzluk yurduna göçüp..."; **Abdülkerim Efendi Menteş-zâde** (ö. 1101): "...rû-gerdân-ı ikbâl-i cihân olup... (s. 399): dünya ikbalinden yüz çevirip..."; **Abdurrahman Efendi Menteş-zâde** (ö. 1115): "...rû-be-râh-ı dârü's-sürûr-ı bekâ olup... (s. 399): sonsuzluk sevinç evine (cennete) yüz tutup..."; **Abdullah Çelebi Bazıncânî-zâde** (ö. 1095): "...semt-i bekâya revân olup... (s. 400): sonsuzluk semtine (ahirete) gidip..."; **Mu'îd-zâde Fazlî Efendi**: "...mülk-i bekâya sefer idüp... (s. 401): ebedi ülkeye (ahirete) gidip"; **Bursa Kâdısı Ahmed Efendi Atpazârî**: "...rahmet-i Hakka vâsıl oldı. (s. 402): Allah'ın rahmetine vardı."; **Tagıstânî Mehmed Efendi** (ö. 1109): "...milk-i bekâya rihlet idüp... (s. 403): sonsuzluk yurduna göçüp..."; **Zevc-i Hâmis Mehmed Efendi** (ö. 1127): "...bekâya intikâl idüp... (s. 405): sonsuzluğa göçüp..."; **Çömez-zâde İsmail Efendi** (ö. 1117): "...rû-be-râh-ı milket-i bekâ olup... (s. 411): sonsuzluk memleketine yüz tutup..."; **Mevlânâ Ahmed Efendi** (İshak Hocası) (ö. 1120): "...bu mastaba-i harâbe-zâr-ı fenâdan cânib-i dârü's-sürûr-ı bekâya rihlet idüp... (s. 413): bu yokluk harabesinin sedirinden sonsuzluk sevinç evin tarafına (Cennet) göçüp..."; **Abdurrahman Efendi Şa'bân ağa-zâde** (ö.1120): "...vedâ'-ı 'âlem-i fânî idüp... (s. 417): fani âleme veda edip..."; **Pîrî Kâdî-zâde Mehmed Efendi** (ö.1122): "...tayy-ı bisât-ı hayât idüp... (s. 421): hayat yaygısını geçip..."; **Dâmâd-ı Hasan Efendi ibni Ahmed bin Ebuzer** (ö. 1123): "...mukîm-i ravza-i dârü'n-Na'îm olup... (s. 423): Cennet evinin bahçesine yerleşip..."; **Çizmecî-zâde Ali Efendi** (ö.1124): "...'azm-i râh-ı bekâ idüp... (s. 424): sonsuzluk ülkesi yolculuğuna çıkıp..."; **Kastamonî Mehmed Efendi** (ö. 1127): "...fevt oldukda... (s. 426): ...öldüğünde..."; **Tırabzonî Mehmed Efendi** (ö. 1128): "...meclis-i vücûddan nâ-bûd olup... (s. 428): "; **Mehmed bin İbrahîm** (ö. 1128): "...merhûm olup... s. 431"; **Ömer Efendi** (ö. 1129): "...'âzım-i nüzhetgeh-i bekâ olup... (s. 434): cennet gezinti yerine gidip..."; **Hâfız-zâde Sâlih Efendi**: "...vefât eyledi. (s. 435)"; **Hâfız Yûsuf Efendi**: "...fevt oldı. (s. 435)"; **Kara Hatîb (Abdullah Efendi ibni Velîyüddîn)**: "... 'azm-i 'ukbâ idüp... (s. 440): ahiret'e gidip"; **Bâyezîd Efendi** (ö. 1061): "...nakl-i gülzâr-ı bekâ idiüp... (s. 441): sonsuzluk (Cennet) gül bahçelerine göçüp..."; **Mu'allim Ali Efendi** (ö. 1051): "... 'azm-i dârü's-selâm idüp... (s. 442): Cennet'e gidip..."; **A'rec İbrahîm Efendi Dersiam** (ö.1100) "... 'azm-i gülzâr-ı bekâ idüp... (s. 443): sonsuzluk gül bahçelerine gidip..."; **Mehmed Efendi ibni Ahmed Efendi** (ö.1066): "... 'âzım-ı 'illîyyîn olup... (s. 444): Cennet'in en yüce tabakasına gidip..."; **Muallim Osman Efendi** : "...terk-i mihnet-hâne-i cihân idüp... (s. 445). Dünya sıkıntı evini terk edip...".

Turkish Studies

VI. d. Öldürülenler ya da Şehit Edilenler:

Ahmed Efendi Gökdereli-zâde “...ser-mest-i selâfe-i şehâdet itmiş idi ... (s. 342)”: şehitlik kılıcıyla sarhoş etmiş idi (idam edilerek öldürülmüş); Eşkîya tarafından öldürülmüş olan **Abacı-zâde Mustafa Çelebi** (ö. 1060)’nin ölümü: “...nûş-ı şehd-âb-ı şehâdet itmekle... (s. 443): şehitlik bal şerbetini içmekle...”; cümlesi ile ifade edilmiştir.

VI. e. Hastalıktan Ölenler:

Muzaferüddîn Ali Şirâzî (ö. 922), ‘âzim-i şifâ-hâne-i bekâ olup... (s. 277): ebediyet hastanesine gidip”; **Ehlice Muhyiddîn**: “mat’ünen belde-i ‘adem-âbâda mülhak olmuşdur. (s. 283): vebadan yokluk beldesine katılmıştır.”; **Kuşcı Abdî Efendi**: “...şâhin-i bülend-pervâz-ı rûhu havalanup evc-i âsmâna pervâz ve şâhsâr-ı nahl-ı tûbâ-yı cinânda lâne-sâz olup... (s. 285): ruhunun yüksekte uçan şahını havalanıp göklerin yüceliklerine kanat çırparak cennetin tuba ağacının dalına konup yuva yaparak...”; **Aşçı-zâde Hasan Efendi ibni Muhammed** (ö. 943): “...rûh-ı latîfleri ‘âzim-ı şifâ-hâne-i Hakîm-i külli sakîm ü ‘alîl ve hâhende-i dârû-yı rahmet-i Rabb-i Celîl olup... (s. 292): güzel ruhları bütün hasta ve skatları tedavi eden Allah’ın hastanesine (gidip) Celîl olan Allah’tan rahmet ilacını isteyici olup...”; **Abdülganî Efendi**’nin Hastalıktan şifa bulmak için Bursa Kaplıcalarına giderken yolda vefat ettiğinden “...rûh-ı latîfleri şifâ-hâne-i bekâya intikâl idüp... (s. 313): güzel ruhları ahiret hastanesine göçüp..” cümlesi ile ölümü kaydedilmiştir. **Mu’îd-zâde Mahmud Efendi ibni Mehmed**’nin ölümü ve ölüm sebebi şöyle ifade edilmiştir: “...germ-âbe havzına garkâb olup... (s. 325): kaplıca havuzunda boğulup...”; **Bıyıklı Hasan Efendi**: “...âzim-i şifâ-hâne-i Perverdigâr oldukda... (s. 340): Allah’ın hastanesine (ahiret) gidip...” (Hastalıktan öldüğü için bu ifade kullanılmış); **Habîl-zâde Mehmed Efendi** felc geçirip yatalak olduğunu da ima iden şu cümle ile ölümü bildirilmiştir: “...ferş-i turâba rû-nihâde oldukda... (s. 350): toprak yaygısına yüz koyduğunda...”; **Alican Efendi**: “...humma-yı mahrûkadan bez-i cân ve ‘azm-i bihişt-i câvidân idüp... (s. 353). Ateşli hummadan can verip ebedi Cennet’e giderek...”; **Lapa Hüseyin Efendi** (ö. 1068): “...mat’ünen ‘azm-i dârü’l-bekâ idüp... (s. 369): vebadan sonsuzluk diyarına gidip...”; **Menteş-zâde Damadı İbrahim Efendi** (ö. 1080): “...Seyl-i marazından binâ-yı ‘ömri harâb olup nüzhet-kede-i bekâya şitâb itdi. (s. 371). Hastalık selinden ömür binası yıkılarak cennet gezinti yerine acele ile gitti.”; **Tavil Nuh Efendi** (ö. 1088). “..eczâ-yı evrâk-ı ‘ömri dest-i ecelde ke-tayyi sicilli li’l-kütüb¹⁵ itmegin... (s. 379): ömrünün cüzlerinin yaprakları ecelin elinde “Yazılı kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün. Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptıysak, -üzerimize aldığımız bir vaad olarak- onu yine yapacağız. Biz bunu muhakkak yapacağız”a uyarak... (ikarnında su birikmesi hastalığından ölmüş)”; **Riyâzî-zâde Mahmûd Efendi** (ö. 1098): “...zâtü’l-cenb marazından rû-be-râh-ı dârü’ş-şifâ-yı bekâ olup... (s. 401). Akciğer iltihabı hastalığından beka hastanesine yüz tutup...”; **Mehmed Efendi bin Ahmedi’l-meşhûr bi-Molla Ahmed-zâde** (ö.1116): “...mat’ünen rûh-ı latîfi vedâ’-ı ‘âlem-i fânî idüp... (s. 406). Güzel ruhları vebadan fânî dünyaya veda edip...”; **Ali Efendi el-meşhûr be-’Uryânî** (ö. 1112): “...libâs-ı müste’âr-ı hayâtı terk idüp gavta-har-ı bahr-ı rahmet oldukda... (s. 408): emanet hayat elbisesini terk edip rahmet denizine daldığında (lakabı ile ölüm arasında ilgi kurulmuş)”; **Sarı İsmâ’il Efendi** (ö. 1045): ...mevlûcen kebş-i rûhını fidâ ve ‘azm-i ‘idgeh-i bekâ idüp... (s. 442). Felç geçirerek ruhunun koçunu feda ve ebediyet bayram yerine gidip...”; **Hatîb Mehmed Efendi ibni el-hâc Zekerîyyâ** (ö. 1069): “...Yaycılar Bînarında mahnuken zümre-i şühedâya lâhık oldu. (s. 443): Yaycılar Pınarı’nda boğularak şehitler topluluğuna katıldı.(Boğularak öldüğü ifade edilmiştir)”

¹⁵ 21 Enbiya-104.ayet

Yukarıda görüldüğü üzere hastalıktan vefat edenlerin ölüm sebepleri de ölüm kaydında yer alacak biçimde ifade edilmiştir. Bu cümleden olarak vebadan, boğularak, aşırı hummadan ölümleri dile getirilmiş; bazılarının da isimlerinin çağrıştırdığı tarihi olaylarla vefatları kayda geçirilmiştir.

VI. f. İsmi, Lakabı ve Mesleği İle İlgi Kurularak Vefatı Yazılanlar:

Şâh Muhammed bin Mahmûd el-Fenârî (ö. 1051)'in vefatı şah kelimesi ile ilişkilendirilip satranç terimleri ile örülü şu cümlede verilmiştir: "... *nat*'-ı '*ömr-i 'azîzinde leclâc-ı ecel açmazdan şâh mât dimekle tayy-ı bisât-ı hayât idüp...* (s. 252): değerli ömrünün yaygısında ecel satranççısı açmazdan şah mat demekle hayat yaygısını geçip..."; **Kâdı-zâde Kâsım Efendi** (ö. 899)'nin ölümü, mesleki terimler olan kaza ve kısmet kelimeleri ile ifade edilip kadılığın göndermede bulunularak ifade edilmiştir: "...*hâl-i hükûmetinde kazâ-ı nahb ü 'azm-i fezâ-yı rahb idüp kısmet-i sihâm-ı 'ömr-i 'azîzi tamâm...*(s. 291): kadılık vazifesi yaparken eceli gelip geniş fezaya gidip değerli ömrünün kısmetinin okları bitip...". **Süleyman Efendi ibni Dâvûd**'un vefatı Hz. Davud ve Hz. Süleyman kıssalarını hatırlatan bir ifade ile sunulmuştur: "... *Âkıbet dest-i ecel engüşt-i vücûdından ihrâc-ı hâtem-i hayât itmegin...* (s. 294): sonunda ölüm eli vücudunun parmağından hayat yüzüğünü çıkarmakla...". **Alaeddîn Ali bin Sâlih** (ö. 950): "...*hükûmeti hâlinde hümâ-yı humâyûn-bâl-i rûhî cilvegâh-ı bekâya tâyerân idüp...* (s. 298:kadılık görevinde iken ruhunun kutlu kanatlı devlet huması cennet bahçelerinde görünmek üzere uçup... " (*Humayûn-nâme* adlı eseri olduğundan bu ifade kullanılmıştır.). Örnek olarak şairin şu beyti verilmiştir:

Görmesem bir dem seni gam derd-nâk eyler beni

Gayr ile görsem eger gayret helâk eyler beni

(*Bir an seni görmesem üzüntü hasta eder; eğer başkası ile görsem kıskançlık beni öldürür.*)

Hüsâm-zâde Mustafa Efendi (Kadıasker)'in vefatı şu cümlede dile getirilmiştir: "...*hüsâm-ı vücûdı kırâb-ı tâbût ile nâ-peydâ...* (s. 317): vücut kılıcı tabut kını ile görünmez (oldu)." **Şemsî Efendi Kösec** (ö. 1029)'in ölümü güneş anlamındaki şems kelimesine atıfta bulunan bir satırda ifadesini bulmuştur: "...*Şems-i hayâtı gurûb idüp...* (s. 332): Hayatının güneşi gurup edip..."; **Şemsî Efendi** (Aydınlı- (ö. 900)'nin vefatı, güzel şarkı okuduğunu ima eden bu cümle ile söylenmiş: "...*dem-i nefesi beste ve mûsikâr-ı vücûdı dest-i ecelde şikeste olup...* (s.333). Nefesinin sesi bağlanıp vücut musikarı ölüm elinde kırılıp...". **Kassâb-zâde İbrahim Efendi**'nin vefatı, mesleğini hatırlatan bir cümle ile kaydedilmiştir: "...*kassâb-ı ecel gusfend-i rûhın zehb idüp...* (s. 333): ölüm kasabı ruh koyununu kesip...". **Hâfız Ebubekir Efendi**'nin vefatı (ö. 1030): "...*Hâfizü'l-ervâha teslîm-i vedi'a-i rûh idüp...*(s. 334): Ruhları muhafaza eden (Azaril) e ruh emanetini teslim edip..." cümlesi ile hafızlığı belirtilerek yazılmıştır. **Tatar Hasan Efendi** (ö. 1016)'nin vefatı yağmacı Tatarlara telmihte bulunularak verilmiştir: "...*ser-mâye-i hayâtı gâret-zede-i tâtâr-ı ecel olmagın...* (s. 334): hayat sermayesi ecel tatarı elinde yağma edilmekle". **Derzî-zâde Bostan Efendi**'nin vefatı terziliğini belirten şu cümle ile bildirilmiştir: "...*kabâ-yı vücûdı pâre-kerde-i dest-i fenâ...* (s. 339) vücut elbisesi yokluk elinde parçalanarak...". **Bakkâl-zâde Mehmed Efendi** (ö. 1003)'nin ölümü muhtesib ve dükkan kelimelerinin geçtiği mecazi bir anlatımla tesbit edilmiştir: "...*muhtesib-i ecel dükkân-ı hayâtın der-beste idüp...* (s. 341). Ecel zabıtası hayat dükkânının kapısını kapatıp...". **Berk-zâde Bostân Efendi** (ö. 1046)'nini ölümü ismi ile ilgili bir teşbihle yazılmıştır: "...*eyyâm-ı 'ömr-i berk-i hâtif gibi tünd-bâd-ı mevt ile şitâb üzre güzêrân idüp...* (s. 341): ömrünün günleri göz kamaştırıcı şimşek gibi ölüm kasırgası ile çabucak geçip...". **Manav-zâde Abdurrahmân Efendi** (ö. 1089)'nin ölümü müderrisliğini hatırlatan bir ifade ile kayda geçirilmiştir: "...*devr-i tedrîs-i hayâtı tamâm olup...* (s. 359). (müderrislik) eğitim hayatı devri tamam olup...". **Kâyyim-zâde Mustafa Efendi** (ö. 1068)'nin vefatı mesleğini ima eden bir cümlede dile getirilmiştir: "...*şem*'-i '*ömr-i püf-kerde-i dehân-ı bi-*

Turkish Studies

emân-ı melekü'l-mevt olup... (s. 36)1: ömrünün mumu ölüm meleşinin aman vermez ölüm meleşinin nefesiyle sönüp...". **Bıçakçı-zâde Ali Efendi ibni Yûsuf** (ö. 1070)'nin vefatı bıçakçılığı, dolayısıyla baba adını hatırlatan bir kayıtle hafızalara emanet edilmiştir: "...*kabza-i murassa'-ı vücûdî giriftâr-ı dest-i ecel olmagın...* (s. 365): vücudunun süslü kabzası ölümün eline geçmekle...". **Tavîl Nûh Efendi** (ö. 1072)'nin vefatı Nuh tufanına telmihte bulunulan bir cümlede dile getirilmiştir: "...*ders ü devri tamâm gurfegâh-ı gird-âb-ı yemm-i fenâdan necât bulup...* (s. 365): ders verme ve meslekte ilerlemesi tamam ve fani dünya denizi girdabının odacığından kurtulup". **Gümüş Kürsi demekle ma'rûf Yûsuf Efendi** (ö. 1055)'nin vefatına düşülen not lakabı ile ilgilidir: "...*külçe-i sîm-i vücûdî pûte-i kabîrde güdâhte-i nefes-i âteşin-i azra'il olup...* (s. 369): vücudunun gümüş külçesi kabir potasında azrailin ateşli nefesi ile eriyip...". **Samfî birâderi Mustafa Efendi** (ö. 1083), Ordu kassamlığı¹⁶ vekili iken vefat ettiğinden "...*kısmet-i 'ömri tamâm ve defter-i hayâtı imzâ-yı hatm-i bi'l-hayr ile miskiyü'l-hitâm olup...* (s. 371): ömrünün kısmeti tamam olup hayat defteri hayırlı bir bitişle imzalanıp mükemmel bir şekilde sona ererek..." cümlesi ile vefatı ifade söylenmiştir. **Kızıklı Mehmed Efendi** (ö.1067)'nin vefatı şu ibare ile duyurulmuştur: "...*mansıb-ı hayâtdan munfasıl oldukda...* (s. 377): hayat vazifesinden ayrıldığında...". **Sirke-zâde İbrahîm Efendi ibni Abdurrahman bin Ahmed bin Hüsâm** (ö.1092)'in ölümü ve lakabı arasında irtibat kurularak sirke ve şişe telmihleri ile kayda geçirilmiştir: "...*tenûk-zarf-ı hayâtı şikeste-i seng-i memât olup...* (s. 385). Hayatının ince camlı şişesi ölüm taşı ile kırılıp...". **Müttecir Mehmed Efendi**: "...*tâcir-i metâ'-ı bâki-i ahret olup bâzâr-ı fenâdan rihlet itdükde...* (s.390): ahiret mallarının taciri olup yokluk pazarından göçtüğünde..." cümlesi ile tacirliği hatırlatılarak verilmiştir. **Bâdıncânî Mehmed Efendi** (ö.1098),...*dârü'l-fenâdan gûzer idüp ders ü devri tamâm ve kitâb-ı 'ömri hitâm buldı* (s. 392): ölümlü dünyadan geçip hocalık ve mesleki ilerlemesi tamam olup ömür kitabı sona erdi. **Sükûnî Mehmed Efendi**'nin vefatı, lakabı ile ölüm arasında ilgi kurularak verilmiştir: "...*bâğ-ı harâb-ı köhne-esâs-ı cihânda bî-karâr olan rûh-ı latîfleri teferrücgâh-ı bihişt-i berinde sükûn...* (s.396): dünyanın eski temelli harap bahçesinde kararsız olan güzel ruhu yüce Cennet gezinti bahçelerinde sükûn (buldu)". **İbrahîm Efendi** (ö. 1095)'nin vefatı Hz. İbrahim'in ateş atılmasına ve düştüğü yerin gül bahçesine dönüşmesi kıssasına telmihle belirtilmiştir: "...*'azm-i gül-zâr-ı bekâ idüp...* (s. 398): sonsuzluk gül bahçesine (Cennet) gidip...". **Süleyman Efendi** (ö. 1103)'nin vefatı Hz. Süleyman'ın mührüne telmihte bulunularak yazılmıştır: "...*dest-i ecel hâtem-i hayâtı engüştinden rübûde idüp cismini hâk-i mezâr ile âlûde eyledi.* (s. 400): Ecel eli hayat yüzüğünü parmağından kapıp cismine mezar toprağı ile bulaştırdı". **Hilmî Mehmed Efendi ibni Ali Dede**, Haçerîye Medresesi müderrisi iken vefat ettiğinden "*cellâd-ı bî- emân-ı hun-hâr-ı ecel şimşir-i ser-tîz-i mevt ile cism-i hayâtın çâk idüp...*(s. 436): ecelin kan içici amansız celladı keskin ölüm kılıcı ile hayatının cismine yarıp..." cümlesi ile ölümüne not düşülmüştür.

VI. g. Bayram ya da Ramazan Günlerinde Vefat Edenler:

Kâbilvücûd Ali Efendi (ö.1023): "... *'idgâh-ı bekâya rihlet idüp...* (s. 328): sonsuzluk bayram yerine gidip..."; **Alaeddîn Efendi**: "...*şem'-i rûhuna ezân-ı hayy 'ale'l-felâh-ı mevt vâsıl olmagın cemâ'at-ı havâssa çâr tekbîr-i vedâ' iderek musalla-i 'idgâh-ı bekâya dâhil oldı.* (s. 335). Ruh kulağına ölümün haydi kurtuluşa ezanı gelmekle seçkinler cemaatine dört tekbirli veda ederek cennetin bayram musallasına dâhil oldu "; **Hatîb Mehmed Efendi ibni el-hâc Zekeriyâ** (ö.1069)'nın boğularak öldüğü: "...*yaycılar bînarında mahnuken zümre-i şühedâya lâhik oldı.* (s.443): Yaycılar Pınarı'nda boğularak şehitler zümresine katıldı." cümlesi ile belirtilmiştir.

¹⁶ Kassamlık: Varisler, mirasçılar arasında mirası taksim eden ve küçüklerin hakkını koruyan şeriat memuru (Devellioğlu, a.g.e., s.568).

VII. Şairler:

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'da 57 şairin biyografisine yer veren Belîğ, bunların vefatlarını şiirli ve renkli cümlelerle anlatmıştır. İncelendiğinde Belîğ'in her şair için uygun bir ifade bulmakta hiç de zorlanmadığı görülecektir. Eserde şairlerin vefat tarihleri genel olarak ölüm sebepleri de belirtilerek okuyucunun dikkatine sunulmaktadır. Şairlerin mahlasları ve mevkileri de Belîğ'in çeşitli tavsiflerine zemin hazırlamıştır. Müellifin şair vefatlarına ilişkin notları, ifade ve tavsiflerini şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

VII. a. Eceliyle Ölenler:

Kendi eceli ile vefat eden şairlere, durumlarına, şöhret ve sanat yeteneklerine göre birer cümle ile not düşen Belîğ, onları hep güzel, övgü dolu sözler ve hayırlarla anarken, bazılarının sadece "vefat etti", "rihlet etti" gibi kısa cümlelerle ölümlerini zikreder. Kimi ifadeler, şairlerin hayatlarındaki bekledikleri mansıba, makama gelememeleri, hayatlarını zorluklar içinde geçirmeleri, genç yaşta vefat etmeleri gibi önemli durum ve olaylara işaret eder gibidir.

Âni Efendi (ö.977): "... 'âzim-i riyâz-ı cinân oldukda... (s. 450): Cennet bahçelerine gittiğinde..."; **Enverî Dede** (ö. 953), "...mizmâr-ı rihlet gûş ile seyâhat-ı hankâh-ı bekâ itdi. (s. 452): göç mizmarını duyup sonsuzluk hankahına yola çıktı."; **Hilmî** (ö. 1014: "...ezhâr-ı nahl-i hayâtı bâd-ı sarsar-ı mevt ile üftâde-i hâk-i mezâr oldı. (s. 460). Hayat ağacının çiçekleri ölüm kasırgası rüzgârıyla mezar toprağına döküldü.", **Hibrî Efendi** (ö.1025): "...dârü'l-bekâya intikâl itdi. (s. 461): Ahirete göçtü."; **Husrevî**: "...dâhil-i meclis-i mevtâ oldı. (s. 462): ölümler meclisine dahil oldu."; **Hisâlî**: "...semt-i bekâya irtihâl itdi. (s. 462): ölümsüzlük semtine göçtü."; **Zihnî** (ö. 982): "...gunûde-i gehvâre-i 'adem oldı. (s. 468): yokluk beşiğinde uyumuş oldu."; **Rahmî**,... 'âkıbet cellâd-ı nâ-mihribân-ı ecel ber-geşte-i devrân olan mezbûruñ hâline rahm itmeyüp 975' de küşte-i tîğ-ı ser-tîz-i mevt olup...(s. 469): sonunda ölümün acımasız eli zamanı tersine dönen şairin haline acımayıp 975'te ölümün keskin kılıcı ile ölmüş olup..."; **Rizâyî**: "... 'âlem-i kudse revân ve şeh-bâz-ı rûh-ı pür-fütûhî şâhsâr-ı sidrede âşiyân eyledi. (s. 469): ahiret âlemine gitmek üzere yola çıkıp ruhunun manevi fetihler, açılmalarla dolu doğanı Sidre¹⁷ dalında yuva yaptı."; **Remzî Efendi** (ö. 954): ...bu 'âlem-i fâniden nüzhetgâh-ı cinâna irtihâl itmişdür. (s. 470): Bu geçici dünyadan cennet bahçelerine göçmüştür. "; **Resîm Efendi** (ö.1130): ...mihnet-âbâd-ı fenâdan dârü's-sürûr-ı bekâya sefer idüp... (s. 471). Sıkıntı yeri olan geçici dünyadan ebedi sevinç yeri olan ahirete yolculuk yapıp... "; **Seyyid Şeyhî Çelebi** (ö.1080): "...dârü'l-bekâya intikâl idüp... (s. 478): ahiret yurduna göçüp..."; **Abdî Çelebi**: "...defter-i hayâtı tayy idüp dergâh-ı muhâsibü'l-a'mâle rû-be-râh oldı. (s. 487): hayt defterini katlayıp, dürüp amellerin hesabını gören Allah'ın huzuruna yüz tuttu." (Sultan vakıflarını teftişle görevli iken vefat etmiştir.). **Âşık Çelebi** (ö. 941): "...fevt olup...(s. 488)"; **Avnî Efendi** (ö. 1053): "...dârü'l-bekâya irtihâl eyledi. (s. 490): ahirete göçüp..."; **Âsımî Efendi** (ö. 1077). "...dest-şûy-ı çirk-i dinyâ-yı fânî olup... (s. 491): fani dünyanın çirkinliklerinden el yuyup..."; **Ârif Çelebi** (ö. 1083): "terk-i 'âlem-i fânî (ve) 'azm-i na'im-i câvidânî eyledi. (s. 494): Fani âlemi terk ile ebedi Cennet bahçelerine göçtü. "; **Aklî Efendi** (ö. 1016). "...tabl-ı nevbet-i hayâtın tamâm¹⁸ idüp... (s. 495): hayat nevbetinin davulunun çalınmasını tamam edip..."; **Gazâlî** (ö.942): "...vâsıl-ı gülşen-i rahmet oldı. (s. 497): rahmet gül bahçeisne erdi.", **Lem'î-i diger**: "...cânib-i 'ukbâya hurâm eyledi. (s. 503): ahiret tarafına salınarak gitti.". **Mu'îdî**: "...nâ-kâm u nâ-ümid 'azm-i tarabhâne-i câvid eylemişdür. (s. 504): muradına ermeden umutsuz olarak ebedi sevinç yeri olan Cennet'e gitmiştir."; **Mîrî** (ö. 914): "...vefât idüp... (s.

¹⁷ Sidre: En yüksek makam. Sidretü'l-müntehâ: Arşın sağ yanındaki bir ağaçtır ki ötesine hiçbir mahlûk geçemez (Devellioğlu, a.g.e., s.1110). Tasavvufta, tüm salıkların seyirlerinin, amellerinin ve ilimlerinin sona erdiği nokta ki, büyük berzah adımı da alır (Uludağ, a.g.e., s.319).

¹⁸ Nevbet: resmi yerlerde belirli saatlerde çalınan davul, dümbelek gibi şeyler, mızıka, bando (Devellioğlu, a.g.e., s.970). Metinde hayati sona erdi manasında kullanılmıştır.

505)”; **Nâzûk ‘Abdullâh Efendi** (ö. 1098): “... ‘âzm-i bihişt-i berîn idüp... (s. 506): Yüce Cennet’e gidip...”; **Na’îmî**: “... ‘âzm-i dârü’n-na’îm idüp... (s. 513): Cennet evine gidip...”; **Nâcî Efendi** (ö.1067): “...rûh-ı pâki temâşâ-yı riyâz-ı cinâna isti’câl idüp... (s. 514). Temiz ruhu Cennet bahçelerini gezmeye acele edip...”; **Vâhidî**: “...rûzgâr-ı zûrkâr evrâk-ı vücûdın bâd-ı merg ile târmâr idüp... (s. 517): zorlayıcı zaman varlığının yapraklarını ölüm rûzgârı ile darmadağın edip...”; **Vâhid Çelebi** (ö.1094): “...hamâme-i büleend-pervâz gibi şikâr-ı çengâl-ı şâhin-i ecel olmuştur. (s. 518). Yüksek uçan güvercin gibi ecel şahininin pençesine esir olmuştur.”; babasının ölümü de şu cümle ile verilmiştir: “... nevk-i kalem-i vücûddan reşha-i midâd-ı hayâtı mahv-ı destmâl-ı ecel ve endâhte-i kalem-dân-ı kazâ-nüvisân-ı ezel itmekle... (s. 518): varlık kaleminin ucundan hayat mürekkebinin sızıntısı ecel mendilinin eliyle mahv ve ezel kazalarının yazıcılarının kalemlğine düşmekle...”; **Hâşimî Çelebi** (ö.1012): “...â□ guştebe-ğâk-i mezâr oldı. (s. 522). Mezar toprağı ile bulaştı.”.

VII. b. Öldürülen ya da Şehit edilen Şairler:

Beliğ, **Haylî Beg**’in şehit olarak vefatını şu cümle ile yazmıştır: “...sülâfetü’s-sahbâ-yı şehâdet nûş idüp zümre-i şühedâyâ ayakdaş oldı. (s.466): şehadet şarabını içip şehitler zümresi ile arkadaş oldu.”.

VII. c. İsmi ya da Mahlası ile İlgi Kurularak Vefatı Verilen Şairler:

Kaside üstadı olan şair **Ahmed Paşa** (ö. 902)’nin ölümü bu yönüne ışık tutacak mahiyettedir: “...matla’-ı kasîde-i ‘ömr-i ‘azîzi resîde-i makta’-ı memât olup... (s. 448): aziz ömrünün matlaı ölüm maktasına ulaşıp...”; **Ahmed Çelebi Pârepâre-zâde** (ö. 968)’nin ölümü onun lakabı olan Parepare ile ilgi kurularak verilmiştir: “...sâtûr-ı merg-i nâ-gehânî cism-i hayâtını pâre pâre itmekle... (s. 450): ansızın gelen ölüm satırları hayat cismini paramparça etmekle”. Mesnevi şairi **Azerî İbrahîm Efendi**’nin ölümü Hz. İbrahim kıssasını çağrıştıracak şu cümle ile kayd edilmiştir: “...gülzâr-ı bekâyâ intikâl idüp cem’iyyetgâh-ı mevtâda mekân itdi. (s. 452): Cennet gül bahçelerine göçmekle ölümler topluluğunda mekan tuttu.”; **Celîlî Hâmidî-zâde**’nin vefatı mahlası ile aynı kökten müştak olan celal kelimesinin geçtiği bir cümle ile anlatılmıştır. “...terk-i câh-ı celâl itmışdür. (s. 454): celal makamını terk etmiştir.”, **Harîmî**’nin mahlası şaire cennet harimini hatırlattığından şöyle demiştir: “...harîm-i cennetde mukîm oldı. (s. 461): Cennetin içinde yerleşti.”; mahlası, cennete mensup anlamındaki **Cinânî Efendi** (ö. 1004)’nin ölümü de buna uygun bir cümle ile taçlandırılmıştır: “...rûh-ı şerîfleri ‘âzim-ı dârü’l-cinân olup... (s. 456): şerefli ruhları cennet evlerine gidip...”; Hızıra mensup anlamını taşıdığından **Hızrî**¹⁹ (ö. 923)’nin ölümü Âb-ı hayâtı çağrıştıran bir cümlede ifadesini bulmuştur: “...dest-şüyûde-i çeşme-sâr-ı âb-ı hayât olup... (s. 463): Âb-ı hayat çeşmesinden el yuyup...”; Şair **Sebzî Efendi** de mahlasına uygunluk gösteren bir ifade ile verilmiştir: “...berg-i sebz-i hayâtı pejmürde-i tünd-bâd-ı memât olup... (s. 473): hayatının yeşil yaprağı sert ölüm rûzgârı ile pejmürde olup...”; Mahlası “oka mensup” manasına geldiği için **Sehmî Efendi** (ö. 1055)’in hayatının oku ecel elinde kaza yayından uçtu anlamına gelen şu cümle ile yazılmıştır: “...sehm-i hayâtı dest-i ecelde kavş-i kazâdan pertâb idüp... (s. 476): hayatının oku (payı) ölümün elinde kaza yayından fırlayıp...”; **Şevkî Çelebi** (ö. 1100)’nin ölümü şu dokunaklı cümlede ifadesini bulmuştur: “bâ’is-i efvânî-i şevk olan ‘okka-i ma’cûn-ı hayâtı şikeste-i seng-i saht-ı memât olup... (s. 479): şevk artırma sebebi olan hayat macununun hokkası sert ölüm taşı ile kırılıp...”; **Tâlib Efendi** (ö. 1118)’nin ölümü de mahlası ile bağlantılıdır: “rûh-ı latîfi hâhende-i temâşâ-yı hûr u gilmân ve tâlib-i seyrân-ı kasr-ı cinân oldukça... (s. 483): güzel ruhu huri ve gılmanları seyretme ve cennet bahçelerini gezmeye isteklisi olup...”. **Fürûgî** (ö.1022): “...fürûg-ı şem’-i hayâtı nefes-i melekû’l-mevt ile müntafî oldı. (s. 499): hayat mumunun ışığı ölüm meleşinin nefesi ile söndü.”, **Kandî**’nin ölümü, mahlası ile tezat oluşturan “telh”

¹⁹ Şairin *Âb-ı Hayât* adlı mesnevisine göndermede bulunulmuştur.

kelimesi ile verilmiştir: “...evzâ’-ı telh ü şîrîn-i cihâna rûh-ı latîfi şeker-âb olmagın... (s. 500): dünyanın acı ve tatlı durumlarına güzel ruhu kırgın olup, kırılıp... ”; **Lem’î Çelebi** (ö. 957)’nin ölümünü anlatan “...hurşîd-i ikbâli güm-geşte-i gurûb-ı zevâl olup... (s. 503): ikbal güneşi yokluk gurubunun yitiği olup...” ifadesi de mahlasla kurduğu ilişkini sonucudur. Ünlü bilgin **Kâtib Çelebi** (ö. 1113) yazarlığını ve eşsiz eserine telmihte bulunan bir cümle ile verilmiştir: “...dest-i kirâmen kâtibîn esâmî-i rûhın defter-i hayâtdan resîd idüp... (s. 501): Kiramen kâtabinin eli ruhunun isimlerini hayat defterinden silip...”; Adı Ni’metî olduğundan **Seyyid Ni’metî Çelebi** (ö. 1060)’nin ölümünü anlatan cümle de buna uygun seçilmiştir: “...ziyâfet-hâne-i bekâya intikâl ve na’im-i cinâna vüsûl ile hoş-hâl oldı.. (s. 509). Ahiret ziyâfet yerine nakil ve Cennet nimetlerine ulaşmakla sevindi.”. **Nihâlî** (ö. 950)’nin ölümü de mahlasına uygun bir ifade ile aktarılmıştır: “...sarsar-ı ecel ile perâkende olup... (s. 512): ecel fırtınası ile darmadağın olup...”, **Necmî** (ö. 978): “...kevkib-i hayâtı üftâde-i hâk-i memât oldı. (s. 513): Hayat yıldızı ölüm toprağına düştü.” (Mahasla ölüm ifadesi arasında ilişki kurulmuş); **Va’dî Efendi** (ö. 1059)’nin vefat kaydı da mahlasının manası ile ilgilidir: “...va’de-i ‘ömri tamâm olup... (s. 515)Ömrünün vadesi dolup...”. **Hicrî**’nin vefatına düşülen not da mahlasını ima etmektedir: “...ikâmet-hâne-i bekâya hırâm idüp... (s. 520). Ahiret ikamet evine salınıp giderek...”. **Hevâyî Efendi** (ö. 1017)’nin ölümü, içinde heva, aşk, nefes kelimelerinin geçtiği bir cümlede tesbit edilmiştir: “...meşâm-ı rûhı ‘atsa-rîz-i hevâ-yı gülşen-i bekâ olup... (s. 521): ruhunun dimağı Cennet gül bahçelerinin kokuları ile aksırıp...”.

VII. d. Hastalıktan Vefat Eden Şairler:

Beliğ, şairlerin vefatları hangi bir hastalıktan olmuşsa, buna işaret eden bir cümle ile durumu okuyucuya bildirme yolunu seçmiştir. En fazla dikkati çeken hastalık taun, yani vebadır:

Edîbî (ö. 1027): “...tâ’ûndan İstanbul’da encümen-ârâ-yı huld-ı berîn olmuşdur. (s. 451): vebadan İstanbul’da yüce Cennet topluluklarının süsü olmuştur.”; **Sun’î**: “...hedef-i nâvek-i ser-tîz-i tâ’ûn olup... (s. 481): vebanın sivri okunun hedefi olup...”; **Fahrî** (ö. 945): “...vebâdan teslîm-i vedî’a-i rûh itdi. (s. 499): vebadan emanet ruhu teslim etti.”.

VIII. Müzisyenler, Hattatlar, Nakkâşlar, Meddâh ve Tabîblerin vefatlarına dair notlar:

Bu başlık altında 21 biyografiye yer verilmiştir. Bunları da vefat durumlarına göre şu başlıklar altında tesbit edebiliriz:

VII. a. Eceliyle Ölenler:

Esved (ö.1023). “...dem-i nefesi beste ve sadâ-yı zehre-şikâf-ı irci’îden mizmâr-ı hayâtı şikeste olup... (s. 523): nefesi kesilip ” Muhtemelen musikişinas olan Esved’in vefatı hayat mizmarı kırıldı ifadesi ile ölümü haber verilmiştir. **Derviş Sadâyî**: “...murg-ı rûhı gülzâr-ı bekâya pervaz idüp... (s. 524): ruh kuşu cennet bahçelerine uçup...”; **Âbid Efendi**: “...terk-i ribât-ı fenâ idüp... (s. 525): geçici dünya konağını terk edip...”; **Mevlidî Osman Efendi** (ö. 1000): “...tebdîl-i makâm idüp... (s. 526): makam değiştirip...”; **Derviş ‘Abdî** (ö.1107): “...tâ’ir-i rûhı zezeme-perdâz olarak gülzâr-ı bekâya pervâz idüp... (s. 527): ruh kuşu şarkı söyleyerek (sonsuzluk) cennet gül bahçelerine uçup...”; **Sarıca-zâde Seyyid İbrahîm Efendi** (ö. 1121): “...âheng-i makâm-ı bekâ idüp... (s. 528): sonsuzluk (ahiret) makamının makamını çalarak...”; **Çatalsakal Mustafa Efendi** (ö. 1121): “...âheng-i temâşâ-yı makâmât-ı bekâ itmekle... (s. 529): sonsuzluk (ahiret) makamlarının ahengini seyr etmekle...”; **Sultan İmamı el-hâc Mustafa Efendi** (ö. 1133): “...gülzâr-ı cinâna hırâm idüp... (s. 529): Cennet gül bahçelerine salınıp giderek...”; **Derviş Kâmil-i Mevlevî** (ö. 1068): “...şeh-nâme-i hayâtı tamâm olup... (s. 530). Hayat şeh-namesi tamam olup...”; **Nûh-zâde Seyyid Mustafa** (ö. 1091): “...meclis-i eyyâm-ı ser-güzeşt-i ‘ömri tamâm olup... (s. 531): ömür meclisinin macerası sona erip...”; **Fahrî Çelebi** (ö. 1020): “...varak-pâre-i hayâtın mikrâz-ı ser-tîz-i ecel horde horde bürîde itmekle... (s. 534): hayatının kâğıt parçasını

Turkish Studies

keskin ecel makası ufak ufak kesmekle..."; **Âga-zâde Nakşî** (ö. 1056): "...müddet-i 'ömri tamâm olup eczâ-yı vücûdî fersûde-i dikkaka-i eyyâm oldukda... (s. 535): ömrünün süresi dolup vücudunun cüzleri, organları günlerin getirdiği hastalık ve erimelerle yaşlandığında". **Du'acı-zâde Abdülkerîm Efendi**'nin (ö. 1116) vefatı, "...defter-i hayâtı resîd-i kalem-i kirâmen-kâtibîn olup... (s.538). Hayat defteri Kiramen Kâtibinin kalemi ile sona erdiğinde" cümlesi ile kaydedilip duruma uygun şu beyitle ifade edilmiştir:

Bildürür halk-ı cihânûñ haddini bu rûzgâr

Menzilin mülk-i 'adem eyler deger seng-i mezâr (s.536)"

VIII. b. Hastalık, Boğulma ya da Benzeri Sebeplerle Ölenler:

Acem Ali Çelebi (ö.1100)'nin hastalıktan şifa bulamayarak vefat ettiği şu çarpıcı cümle ile verilmiştir: "...yed-i tabîb-i ecelden şerbet-i merg nûş itmekle ümmîd-i ilâc ile 'âzim-i şifâ-hâne-i bekâ olup... (s. 535): ecel tabibinin elinden ölüm şerbeti içmekle ilaç umuduyla sonsuzluk (ahiret) hastanesine gidip...". **Sâlih Çelebi**'nin denizde boğularak öldüğü şöyle ifade edilmiştir: "...muhâlif rûzgâr ile garîk-ı deryâ olmuşdur. (s. 526): aykırı rûzgârla denizde boğulmuştur".

VIII. c. Mahlası veya Lakabı İle İlgili Kurularak:

Hüseyin Efendi Havyâr-zâde (ö. 1115): "...havyâr-ı vücûdî kût-ı havsala-i timsâh-ı ecel olmagın... (s. 528): vücudunun havyarı ecel timsahının midesinin gıdası olmakla..."; **La'lîn-kabâ Mustafa** (ö. 1010): "...la'lîn-kabâ-yı hayâtîdan'uryân gavta-hor-ı deryâ-yı rahmet-i Rahman olup... (s. 530): hayatın la'l renkli elbisesinden çıplak rahman olan Allah'ın rahmet denizine dalıp..."; **Kurbânî Alisi**: "...kebs-i rûhın kurbân idüp 'idgâh-ı bekâya şâyan oldu. (s. 531): ruhunun koçunu kurban edipahiret bayram yerine layık oldu. ", **Pertevî-zâde Ahmed Çelebi**: "...şu'le-i pertev-sûz-ı ecel penbe-i hayâtını suhte itmekle... (s. 532): ölümün pertavsızının alevi hayat pamuğunu yakmakla..."; **Kemaneş Muslî Efendi**: "...kemân-ı 'ömrleri be-gusiste-zih-i dest-i pür-zür-ı ecel olmagın... (s. 536): ömrür yayının kirişi ecelin zorlu eli ile gevşemekle; **Müneccim Hacı Mehmed bin Ma'zîni'l-mulakkab be-Lüplüp** (ö. 1087): "...nücûm-ı hayâtî âsmân-ı ecelden üftâde-i hâk-i memât olup... (s. 537): hayatının yıldızları ecel göğünden ölüm toprağına dökülmekle...".

Sonuç

İsmail Belig, *Güldeste*'sinde hayatlarını anlattığı hükümdar, şeh-zâde, âlim, şeyh, veli, musikişinas, şair, müezzin vd. eşhasın ölümlerine düştüğü notlarla muhayyilesinin genişliğini, kelime hazinesinin zenginliğini, derin kültür birikimini ve bilgisini göstermiş; her şahsın durumuna, mevkiine, makamına, ismine, lakabına, mesleğine, şahsiyetine ve vefat sebebine uygun bir ifade ile ölümüne not düşerek kültür tarihi açısından önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. Belig'in, vefatları bildiren ifadelerinden, ilgili kişi hakkında, önemli bilgiler edinmek mümkündür. Yazarın, vefatları anlatan cümlelerinden ölümün soğuk nefesini hissetmek pek mümkün görünmemekte, aksine bu ürkütücü gerçek, adeta sevimli bir hale getirilerek acısı hafifletilmektedir. Müellif, renkli, süslü ve muhayyel cümleleri ile acıyı bala çevirmeyi başarmış, kültür tarihimize önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu kayıtlardan atalarımızın ölüme dair inanışlarını, tavır ve değerlendirmelerini okuma ve anlama imkânına kavuşuyoruz.

KAYNAKÇA

- Diyanet İşleri Başkanlığı**, <http://www.diyenet.gov.tr/kuran/>
- DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2010
- İSMAİL BELİĞ, **Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân**, Haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Ankara 1998.
- PALA İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.
- ŞENTÜRK Ahmet Atilla ve KARTAL Ahmet, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.
- ULUDAĞ Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2005.